

— يەنە ئۇسسۇلچى خېنىملار، سازەندىلەر، قىمارۋاز،
ئوغرى دېگەنلەرمۇ بار. ئۇلار تاپقىنىنىڭ ھەممىسىنى بەرسە
بولدۇ...

— ئىمام - مەزىن، تۇل خوتۇن - يېتىم ئوغۇل، دىۋانلەر
قالدىغۇ؟ - دېدى بىرەيلەن مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ.
— بىكارچىلارچۇ؟ - دېدى يەنە بىرى.

— شۇنداق، پادىشاھلىق خەزىنىگە سېلىق تاپشۇرمايدىغان
بىرمۇ ئادەم قالماستىكى كېرەك — دېدى ھاكىم، — سىلەرنىڭ
بۇ باج - سېلىقلارنى بىزگە يىغىپ بېرىش مەجبۇرىيىتىڭلار بار!
شەھەر مۆتىۋەرلىرى ھەيران بولۇپ بىر - بىرىگە قاراشتى.
ئۇلار ھازىرغىچە ھېچكىمدىن مۇنداق بۇيرۇق تەلەپپۇزىدىكى
سۆزلەرنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى.

— ھۈرمەتلىك ھاكىم، — دېدى مۆتىۋەرلەر، — بىزنىڭ
ھەربىرىمىزنىڭ ئۆز تىرىكچىلىكىمىز، ئىش - ئوقىتىمىز بار.
باج - سېلىق لازىم بولسا ئۆزۈڭ چىقىپ يىغىۋال!

«شۇنداق» دېدى - دە، مۆتىۋەرلەر دۈرىدە ئورنىدىن
تۇرۇشۇپ چىقىپ كېتىشتى. ھاكىم تېرىككىنىدىن ئۆزىنىڭ
گۆشىنى ئۆزى يەپ، ئۆيىنىڭ ئىچىدە پىرقىرىغىنىچە قالدى.
ئاخىرى ئۇ سېلىق يىغىشقا ئۆز لەشكەرلىرىنى چىقىرىشقا مەجبۇر
بولدى. سېلىق يىغىشقا چىققان لەشكەرلەرنى بازاردا كىشىلەر
ھەر خىل گەپلەر بىلەن ھەزىل قىلاتتى.

— باج - سېلىق دېگەننىڭ نېمە ئۇ؟ — دەپ سورايتتى بىرى.
— خوش، سەن بۇ نەرسىلەرنى كىم ئۈچۈن يىغماقچى؟ —
دەپ سورايتتى ئىككىنچىسى.

— پادىشاھ ئۈچۈن! — دەيتتى لەشكەر.

— ئەجەب - ھە! — دەيتتى ئۇلار، — ئۇ پادىشاھ بولسۇنۇ،
يەنە بىزدەك ئاددىي سېتىقچىلاردىن بىر نەرسە يىغسۇن! شۇنىڭغا
قارىغاندا پادىشاھنىڭ ناھايىتى نامرات ئادەم ئوخشىمايدۇ؟

— بالا - چاقىسى كۆپمۇ يە؟
— ھەقىچان، ئۆزى بىرەر ئىش تېپىپ قىلمايدىغان يالقاۋ
دېگىنە؟

— چېكەمدۇيە؟
— ئەمىسە ئۇچىغا چىققان بىر قىمارۋاز ئوخشايدۇ. ئۇنداق
ئادەمگە پۇل يىغىمەن دەپ ئاۋارە بولما، يىغىپ ئاپارغىنىڭنى بىر
كېچىدىلا ئۇتتۇرۇپ تۈگىتىدۇ - دە، ئەتىسى يەنە سىلەرنى
كوچىغا چىقىرىپ قويىدۇ...

— بار، پادىشاھىڭغا بېرىپ ئېيت! — دەيتتى بەزىلەر، —
ئۇنىڭغا بىرنەرسە كېرەك بولسا ئۆزى كەلسۇن!
لەشكەرلەر ئۇلۇغ شاھنىڭ شەنىگە ئېيتىلىۋاتقان مۇنداق
ھاقارەتلىك گەپلەرنى ئاڭلاپ قورققىنىدىن تىترىشىپ كېتەتتى.
— پادىشاھىمىزنىڭ سانسىز سارايلىرى، شۇ سارايلاردا
تۇرىدىغان يۈزلەپ ساھىبجامال خوتۇنلىرى بار. شۇلارنىڭ
ھەممىسىنى بېقىشقا پۇل لازىم - دە! — دەپ چۈشەندۈردى بىر
كۈنى لەشكەر، بۇ گەپ بازاردىكىلەرنىڭ تېخىمۇ كۈلكىسىنى
قوزغىدى.

— پادىشاھنىڭ كېچىسى شۇ سارايلارنىڭ ھەممىسىدە بىر
ئۆزى قونۇپ چىقامدۇ؟ — دېدى بىرى.
— ئۇ بىر ۋاخلىقىغا قانچىلىك تاماق يەيدۇ؟ — دەپ سورىدى
ئىككىنچىسى.

— خوتۇنلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئۆزى يېتىشىپ كېتەمدۇ
ياكى ئەل - ئاغىنىلىرى ھە - ھۇ دېيىشەمدۇ؟ — دېدى ئۈچىنچىسى.
بازاردا قاتتىق كۈلكە، چۇقان كۆتۈرۈلدى. بۇ گەپلەرنى
ئاڭلاپ شۇ يەردە تۇرغان لەشكەرلەرنىڭ ئۆزىمۇ قوشۇلۇپ كۈلۈپ
كېتىشتى. لەشكەرلەرنىڭ بىچارە ھالىتىگە قاراپ سودىگەرلەرنىڭ
سەل كۆڭلى ئېرىپ قالدى - دە:

— ئال قېنى، دۈكىمىزغا كىرىپ ماللىرىمىزدىن

خالغىنىڭنى ئال، پادشاھىڭىمۇ، ئۆزۈڭگىمۇ ئال. پادشاھىڭغا ئېيتىپ قوي، ئەلۋەتتە بىزنىڭ بالا - چاقىلىرىمىزنىڭ بۇ دۇنيالىقى، ئاتا - بوۋىمىزنىڭ ئۇ دۇنيالىقى ئۈچۈن دۇئا قىلىپ قويسۇن. . . ھەيران بولۇپ قاراپسەنمۇ؟ بىزنىڭ بۇ يەردە بىكارغا بىرنېمە ئالغان ئادەم مال ئىگىسى ئۈچۈن جەزمەن دۇئا قىلىشى كېرەك! — دېيىشتى.

ھاكىم لەشكەرلەر يىغىپ كەلگەن دۇنيانىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمىنىلا شاھقا ماڭغۇزۇپ، قالغىنىنى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي ھېسابىغا يازاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىچى ئەلەمدىن ئۆرتىنىپ ئارامسىزلىناتتى. چۈنكى ئۇنى بۇ يەردە ھېچكىممۇ كۆزىگە ئېلىپ قويمايتتى. كىشىلەر نەزەرىدە ئۇ كىچىكچىق سادىغا يىغۇچىلارنىڭ باشلىقىلا ئىدى، خالاس.

«ئېھ ھۈرمەتلىك شاھ! — دەپ يازاتتى ئۇ پادشاھقا يېزىپ تۇرىدىغان مەكتۇپلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئۆمرۈمدە مەن مۇنداق ساراڭلار بىلەن تولغان شەھەرنى كۆرگەن ئەمەسمەن. بۇ يەرنىڭ پۇقرالىرى خۇددى ياۋايى ھايۋاننىڭ ئۆزى. بۇ شەھەردىكى توقچىلىق، باياشاتچىلىق ئادەملەرنى شۇنچىلىك ئەركە قىلىۋەتكەنلىكى، ئۇلار ئەدەب - قائىدە دېگەننى بىلمەيدۇ؛ نە پادشاھ، نە ھاكىمنى تونۇمايدۇ، ساراڭلار ئىچىدە يۈرۈپ ئۆزۈمۈ ساراڭ بولاي دەپ قالىدىم. خۇددى ھەممىسىنىڭ ئىچىگە شەيتان كىرىۋېلىپ غىدىقلاۋاتقانداك ئۇچراشقاننى مەسخىرە قىلىپ كۈلگىنى كۈلگەن. مەن ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى باج - سېلىقلارنى ھەسسىلەپ ئاشۇردۇم. يۈزلەپ جاسۇسلارنى ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قويۇۋەتتىم. . . »

بىخەملەر شەھىرىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە كەڭرى كەتكەن ئوچۇقچىلىق بار ئىدى. ئوچۇقچىلىقنىڭ چېتىنى قىرغاقلىرىغىچە تولۇپ سۇ ئاقىدىغان بىر ئۈستەك كېسىپ ئۆتەتتى. لايىق

ئاقىدىغان سۇ ياغاچ كۆۋرۈكلەر ئاستىدىن ئۆتكەندە قىسىلىپ،
 بۇزغۇنلار چاچرىتىپ كۈچلۈك گۈرۈلدەيتتى. ئۆستەڭ
 ياقىسىدىكى قايسىبىر زامانلاردا، كىمىلەر تەرىپىدىن تىكىپ
 قويۇلغان قەدىمىي سۆگەتلەر، مەجنۇنلار ئۆز ئەتراپىغا قويۇق
 سايا تاشلايتتى. كۈن نامازىدىگەردىن ئۆتكەندە بازارنىڭ ۋاڭ -
 چوڭىدىن، ئىسسىقتىن قاچقان ئادەملەر ھارغىنلىق بىلەن قەدەم
 ئېلىپ بۇ يەرگە قاراپ ئاقاتتى - دە، ئۆستەڭ بويىدىكى يۇمشاق
 قۇمغا كېلىپ ئۆزىنى تاشلايتتى. خۇرجۇنلىرىنى بېشىغا قويۇپ،
 كۆزىنى يۇمۇپ ھاردۇقنى چىقىراتتى. سۆگەتلەرنىڭ سالقىن
 سايىسى، ئۆستەڭ سۈيىدىن ئۇرۇلۇۋاتقان سالقىن شامال ئۇلارغا
 ئارام بەخش ئېتەتتى. بۇ يەرنىڭ قۇملارى شۇنچىلىك يۇمشاق
 ۋە تازا ئىدىكى، ھېچكىمنىڭ كىيىم - كېچىكىدە داغ
 قالدۇرمايتتى. ئۆستەڭگە قارىتىپ سېلىنغان ئاشخانلارنىڭ
 ئوچاقلىرىدا لاۋۇلداپ ئوت كۆيەتتى. ئۇ يەردىن ئىسسىق نان،
 قىزىرىپ پىشقان سامسا، پەرمۇدا، گۆش گىردىلەرنىڭ دورا -
 دەرمانغا تويۇنغان ئۆتكۈر پۇرىقى كېلەتتى. دۇكانلار ئالدىغا
 ئېسىلغان چىرايلىق قەپەسلەردە قۇشلار سايىراتتى. كاۋاپ ۋە
 ھەر خىل قورۇملارنىڭ مەزىلىك پۇرىقى ئۆستەڭ بويىنىڭ
 سالقىن ھاۋاسىغا سىڭىشىپ كىشىنىڭ ئىشتىھاسىنى
 غىدىقلايتتى. تام - تورۇسلىرىنى قايقارا قۇرۇم باغلاپ كەتكەن
 ئاشخانلاردا قىستىلىپ، تەرلەپ ئولتۇرۇپ تاماقلانغان
 خېرىدارلار يەنە ئۆستەڭ بويىغا قايتىپ چىقىپ، مۇزدەك سۇدا
 يۈزلىرىنى يۇيۇپ، پەشلىرىگە ئېيتىشاتتى. بەزى چاغلاردا
 قايسىبىر يوغان سۆگەتنىڭ سايىسىغا نۇرغۇن ئادەملەر توپلىشىپ
 قالغان بولاتتى. ئۆتكۈر تەر پۇراقلىرى چىقىپ تۇرغان كىشىلەر
 توپىنى يېرىپ ئالدىغا ئۆتكەن كىشى ئۇ يەردە نەغمىچىلەرنىڭ
 نەغمە قىلىۋاتقانلىقىنى ياكى بولمىسا، قانداقتۇر بىر ھىندى
 سېھىرگەرى ياكى شەرق سېركىچىلىرىنىڭ ئويۇن

كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتى. سېرىقچىلەر ئىنچىكە تانىلار ئۈستىدە ئارقىچە ماڭاتتى، تىك خادىبلارغا مايىۋىدەك چاققانلىق بىلەن يامىشىپ چىقىپ، ھاۋادا موللاق ئېتىشاتتى. سېرىقچىلەر ئاغزىدىن بىردە سۇ، بىردە ئوت چىقىرىپ پۈركۈشەتتى. ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ پارچىلاپ قاپقا سېلىپ، يەنە بىردەمدىلا تىرىلدۈرۈپ چىقىرىپ، قاراپ تۇرغانلارنىڭ كۆزىنى ئالچەكمەن قىلىۋېتەتتى.

ئادەملەرنى ھەممىدىنمۇ بەك جەلپ قىلىدىغىنى مەدداھلار سورۇنى ئىدى. شۇ زامانلاردا نۇرغۇن ئۆلىمالار چىقىپ، ئىلىم-پەن ھەققىدە ئاجايىپ كىتابلارنى يازغان بولسىمۇ، ئۇنى ئوقۇپ چۈشىنىدىغان ئادەملەر ئاز بولغاچقا، يەنىلا بۇ دۇنيانى ئەپسانىۋى تەسەۋۋۇرلار بىلەن رەڭ بېرىپ كۆرسىتىدىغان غەلىتە رىۋايەتلەر، ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلەر ھەققىدىكى توقۇلمىلارنىڭ بازىرى ئەڭ ئىتتىك ئىدى. قانداقتۇر يەجۈج - مەجۈج، يەتتە باشلىق يالماۋۇز، قىرىق بىر خىلغا ئۆزگىرىلەيدىغان جادۇگەرلەر، سىرلىق كويىقاپ، جىن - شاياتۇنلار توغرىسىدىكى ھېكايىلىرى بىلەن مەدداھلار كىشىلەرنىڭ ئەقلىنى ئوغرىلاپ تالڭ قالدۇراتتى.

بۈگۈنمۇ بۇ مەيدان ئادەملەر بىلەن تولغانىدى. ئېشىكىنى يېتىلىۋالغان جاھانكەزدى سۈپۈرگە سېرىقچىلەر، نەغمىچىلەر قاتارىدىن ئۆتۈپ بىر مەدداھ ئەتراپىغا ئولاشقان توپنىڭ يېنىغا كەلگەندە توختاپ قالدى. مەدداھنىڭ سۆزلەۋاتقان ھېكايىسى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتقاندى. ئۇ ئاستا - ئاستا مەدداھ يېنىغا يېقىنلاشتى.

«... شۇنداق قىلىپ، ھېلىقى پادىشاھ ئۆزىنىڭ قاقچۇرۇپ قويغان قارچىغىسىنى قوغلا - قوغلا، ئۆزى بىلەن بىللە ئوۋغا چىققان ھەمراھلىرىدىن يىراقلاپ كېتىپ قاپتۇ، — دەپ ھېكايىسىنى داۋام قىلماقتا ئىدى مەدداھ، — ھاۋادا ئۇچۇپ

كېتىۋاتقان قارچىغا بىر چاغدا ئاستا - ئاستا تۆۋەنلەپ، بىر باغنىڭ ئىچىدىكى ئېگىز ئۆسكەن ئامۇتنىڭ شېخىغا كېلىپ قونۇپتۇ. پادىشاھ ئۆز ئۆمرىدە مۇنداق ھەشەمەتلىك چوڭ باغنى كۆرمىگەنىكەن. ئەتراپ كەتكەن قۇملۇق، كۆز يەتمەس دەشتى - چۆل، بۇ باغ بۇ يەرگە قانداق بىنا بولۇپ قالدى؟ نېمىشقا مەن شۇ كۈنگىچە بۇ باغنى كۆرمىدىم؟ دەپ ئويلاپ ھەيران بوپتۇ شاھ. بۇ باغنىڭ ھەتتا قورۇق ئاملىرىمۇ يوق ئىكەن. شاھ باغنى ئايلىنىپ، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتىتىن چۈشۈپتۇ ۋە:

— ھاي، بۇ باغنىڭ ئىگىسى كىم؟ دەپ ۋارقىراپتۇ.

شاھنىڭ ئالدىغا بىر ساھىبجامال قىز چىقىپتۇ.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم خۇدا يەتكۈزگەن مېھمان، نېمە

ھاجىتىڭىز بار ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قىز.

شاھ ئۆزىنىڭ ئوردىسىدا ئونلاپ خوتۇن، يۈزلەپ

كېنىزەكلەرنى تۇتۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۆمرىدە بۇ قىزدەك گۈزەلنى

كۆرۈپ باقمىغانىكەن. ئۇنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئېشىپتۇ.

— مەن چۆلگە ئوۋغا چىققان بىر ئوۋچى ئىدىم، قارچىغامنى

قاجۇرۇپ قويدۇم، ئۇنى قوغلىشىپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىم؛

قارچىغان ئىدە ئاۋۇ ئامۇت شېخىغا قونۇپ تۇرۇپتۇ. رۇخسەت

قىلىشىڭىز، كىرىپ قارچىغامنى تۇتۇۋالسام، — دەپتۇ شاھ.

— ئاتامدىن سوراپ باقاي! — دەپ ئارقىسىغا يېتىپتۇ قىز.

قىزنىڭ ئاتىسى كەلگەن مېھماننى ئۆينىڭ پەنجىرىسىدىن

كۆرۈپ تۇرغانىكەن. ئاپئاق ساقاللىق بۇ باغۋەن مېھماننىڭ

كىيىم - كېچەك، مىنگەن ئېتىدىنلا ئادەتتىكى ئادەم

ئەمەسلىكىنى پەملەپتۇ - دە، مېھماننىڭ ئالدىغا چىقىپ

سالاملىشىپتۇ.

— قېنى قىزىم، مېھماننى باغقا باشلا، قارچىغىسىنى

تۇتۇۋالسۇن، — دەپتۇ باغۋەن.

شاھ ئېگىز ئامۇتقا مىڭ بىر ھەلەكچىلىكتە يامىشىپ چىقىپ قارچىغىسىنى تۇتۇپ چۈشۈپتۇ. مېھماننىڭ تەرگە جۆمۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن باغۋەن:

— قىزىم، مېھمان چارچاپ كەتتى، ئانار شەرىپتى بېرىڭ، - دەپتۇ.

قىز باغقا كىرىپ، بىر تال ئانار ئۈزۈپ چىقىپ سىققانكەن، لىق بىر ئاپقۇر شەرىپەت چىقىپتۇ. شاھ شەرىپەتنى ئېچىپ تولمۇ ھۇزۇرلىنىپتۇ ۋە: «ئەجەب شاھ تۇرۇپ مېنىڭ ئىلكىمدە مۇنداق چوڭ باغ يوق، باغلىرىمدىكى ئانارمۇ مۇنداق شەرىپەتلىك ئەمەس!» - دەپ ئويغا چۈشۈپ قاپتۇ.

شاھ ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپمۇ بۇ ئىشنى ئويلاپ ھەسرەتتە ئۆرتىنىپتۇ. ئاخىرى، لەشكەرلىرىنى ئېلىپ باغقا كېلىپ، ھېلىقى مويىسىپىتىنى قايتا ئالدىغا چاقىرتىپتۇ. باغۋەن بوۋاي چىقىپ قارىسا، ئۆتكەن قېتىم باغقا كېلىپ ئانار شەرىپتى ئىچىپ كەتكەن ئوۋچى پادىشاھلىق تاجىنى كىيىپ ئات ئۈستىدە ئولتۇرغۇدەك، ئەلپازىمۇ ناھايىتى قورقۇنچلۇق تۇرغۇدەك.

— خوش شاھىم، مەندىن نېمە سەۋەنلىك ئۆتتىكىن؟ - دەپ تىز چۆكۈپتۇ باغۋەن.

— سېنىڭ پادىشاھلىق زېمىنلارنى خالىغانچە ئىگىلەپ، مۇنداق كاتتا باغ قىلىشنىڭ ئېغىر گۇناھ، ھازىردىن باشلاپ بۇ باغ مېنىڭ ئىلكىمگە ئۆتدۇ! - دەپتۇ شاھ.

شۇنداق قىلىپ، شاھ باغۋەن بوۋاينىڭ ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ ھالال ئەمگىكى بىلەن بىنا قىلغان بېغىنى تارتىۋاپتۇ. باغۋەننىڭ قىزىنى خوتۇنلۇققا ئېلىپ، ئۆزىنى چاكارلار قاتارىدا باغقا قاراشقا قويۇپتۇ.

بىر كۈنى شاھ يەنە ئوۋغا چىقىپ ئەتراپنى ئارىلاپ ھېلىقى باغقا كېلىپ قاپتۇ. باغۋەن بوۋاينى چاقىرتىپ ئانار شەرىپتى چىقىرىشقا بوۋاي ئون نەچچە تال ئانارنى ئۈزۈپ چىقىپ

سېققانكەن، شەرىپىنى بىر ئاپقۇرىنىمۇ تولدۇرالمىپتۇ. پادىشاھ شەرىپەتنى ئىچىپ كۆرگەنسەن ئەمى ناھايىتى مەزىسىز تېتىپتۇ. — ئەجەب! — دەپ ھەيران بوپتۇ شاھ، — ئۆتكەندە بىر تال ئاناردىن لىقمۇ - لىق بىر ئاپقۇر شەرىپەت چىققان، ئۇنىڭ تەمىمۇ ناھايىتى لەززەتلىك ئىدى؛ بۇ قېتىم نېمىشقا ئون نەچچە تال ئاناردىن بىر ئاپقۇرمۇ شەرىپەت چىقمايدۇ ھەمدە بۇ شەرىپەتنىڭ تەمى نېمانچە قېرىق؟

— ئۆتكەن قېتىمدا، — دەپتۇ باغۋەن بوۋاي، — سېنىڭ نېمىتىڭ خالىس ئىدى، شۇڭا ئاناردىنمۇ شەرىپەت كۆپ چىققان، تەمىمۇ ئاغزىڭغا تېتىمغان؛ شۇ قېتىمقى شەرىپەتنى ئىچىپلا نېمىتىڭ بۇزۇلدى. شۇڭا، بۇ قېتىم شەرىپەتمۇ ئاز چىقتى، تەمىمۇ ئۆزۈڭنى رازى قىلالىمىدى. ھەممە ئىش نىيەتكە بېقىپ بولىدۇ!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ غەزەپكە كەلگەن شاھ:

— بۇ ئەدەبىسىز قېرىننىڭ كاللىسىنى ئېلىڭلار! — دەپ ۋاقىراپتۇ.

جاللاتلار بوۋاينىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ. قىپقىزىل قانلار قاچىدىن تۆكۈلگەن ئانار شەرىپىتىگە قېتىلىپ يەرگە سىڭىپتۇ...» مەدداھ سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، كىمدۇر بىرى ۋاقىراپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى.

— ھاي سەن نېمە ئادەمسەن؟ گېپىڭنى توختات!

مەدداھنىڭ سۆزىنى بېرىلىپ تىڭشاۋاتقانلار ئىختىيارسىز بۇرۇلۇپ ئارقىغا قاراشتى. توپنىڭ ئارقىسىدا يېڭى ھاكىم غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ دېۋەيلەپ تۇراتتى. ئۇ لەشكىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، كىشىلەر توپىنى يېرىپ ئۆتۈپ مەدداھنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. دە، ئۇنى كانىيىدىن ئالدى.

— مەن سېنى نېمە ئادەمسەن؟ دەۋاتىمەن! — دەپ سىلكىدى ئۇ مەدداھنى.

جۇغى كىچىك مەدداھ ھەيران بولغىنىچە ياردەم سورىغاندەك قىلىپ ئەتراپىغا قارىدى.

— بۇرادەر، بۇنىڭ كانىيىنى مۇنداق قاتتىق سىقما، — دەپ ھاكىمنىڭ قولىنى ئاتتى سۈپۈرگە، — سەن ئۆزۈڭ كىم بولىسەن؟

— ئۆزۈڭ كىم بولىسەن دېدىڭما؟ — دېدى ھاكىم مەدداھنىڭ گېلىدىن قولىنى ئاچرىتىپ، سۈپۈرگىگە گۆلەيگىنىچە قاراپ، — مېنىڭ كىملىكىمنى تېخى بىلمەيسەن؟ مەن... مەن مۇشۇ شەھەرنىڭ خانلىقتىن بەلگىلەنگەن ھاكىمى بولىمەن، سەن كىم بولىسەن؟

— مەن ئاتا - بوۋامدىن تارتىپ مۇشۇ شەھەردە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان جاھانكەزدى سۈپۈرگە بولىمەن. جانابى ھاكىم، سەن ھاكىم تۇرۇپ نېمىشقا بىراۋنىڭ گېلىنى بىھۆدە سىقىسەن؟ — سەن ئۇنىڭ نېمىدەپ قۇتراتقۇلۇق قىلىۋاتقىنىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ؟

— قۇتراتقۇلۇق ئەمەس؛ جانابى ھاكىم، ئۇ كىشىلەرگە ئۇزاق ئۆتمۈشتە بولغان ئىشلارنى ھېكايە قىلىپ بېرىۋاتىدۇ. بىزنىڭ بۇ مەيداندا مۇنداق ئاجايىپ ھېكايىلەردىن ھەر كۈنى قانچىسى سۆزلىنىدۇ...

— ھېكايە!؟ — دەپ ئاچچىق كۈلدى ھاكىم، — ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن؟ — مەن باشقىلارنىڭ زىتىغا تەگكۈدەك نېمە دېمەكچى بولمىمەن؟ — دېدى مەدداھ سۆز قىستۇرۇپ.

— سەن بۇ يەردە ئاللىقانداق بىر ئەپسانىلەرنى توقۇپ... — ئەپسانە ئەمەس، ھاكىم، مانا ماۋۇ كۆپنى كۆرگەن سۈپۈرگە ئېيتتىغۇ، بۇ قەدىمىي ئىشلار سۆزلەنگەن بىر ھېكايە. — خوش، ئۇ ھېكايىمۇ بولسۇن، شۇ ھېكايەڭنىڭ مەنىسى

نېمە؟

— مەنىسى؟! . . . — نېمىدەپ چۈشەندۈرۈشنى بىلمەي
تۇرۇپ قالدى مەدداھ، — مەنىسى، بەتتىيەتلەرگە ئالدىراپ
ئىشك ئاچما!

— ھىم مانا، نەق تىلىڭدىن تۈتۈلدۇڭ، شۇ قاملاشمىغان
ھېكايە، چۆچەكلىرىڭ بىلەن سەن: بىغەملەر شەھىرى بىر تېمى
يوق باغ ئىدى، بۇ باغنى يات بىر پادىشاھلىق يۇتۇۋالماقچى،
دېمەكچىسەن. باغلاڭلار بۇ مەدداھنى، ئاۋۇ جاھانكەزدى دېگەن
ماكانى يوق ساياقنىمۇ قوشۇپ باغلا!

غوۋغانى ئاڭلاپ بۇ مەيداندىكى پۈتۈن خالايق بۇ يەرگە
توپلاشقانىدى. لەشكەرلەر مەدداھ بىلەن سۈپۈرگىنى باغلىماقچى
بولۇپ مېڭىشى بىلەنلا خەلق تەۋرەپ كەتتى.

— ھاي قولۇڭنى تارتىش! . . . بىزنىڭ سۈپۈرگىنى
نېمىدەپ باغلىغۇدەكسەن؟ . . . مەدداھتا نېمە گۇناھ؟! . . .

— ئۇلار سىلەرنى ئازدۇرغۇچىلار، سىلەرنى پادىشاھقا
قارشى قۇتراتماقچى! — دېدى ھاكىم، — تۈتۈپ باغلانسۇن،
مەدداھنىڭ خۇرجۇن - چارىلىرىنى مۇسادىر قىلىڭلار، ئاۋۇنىڭ
ئېشىكى ماڭا قالسۇن!

— ئۇرۇڭلار! — دېدى بىرنەچچەيلەن تەڭلا، — بۇ خەق
ئۆزى نەدىن كېلىپ قالغان؟

— بۇ ھاكىم دېگىنى كىم ئۆزى؟

— ئۇر مۇناپىقلارنى! . . .

شۇنىڭ بىلەن دەھشەتلىك قالايمىقانچىلىق باشلىنىپ كەتتى.
لەشكەرلەر قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ بولغۇچە چالما - كېسەك
ئاستىدا قالدى. ھەش - پەش دېگۈچە ھاكىمنىڭ باش - كۆزى
يېرىلدى. ئەتراپتىكى ئاشخانىلاردىن ئاشپەزلەر ساپلىمىق،
چۆمۈچ، گۆش توغرايدىغان قىغراقلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ توپقا
قاراپ يۈگۈرۈشتى. ئۇششاق بالىلار قىزىقچىلىق كۆرۈش ئۈچۈن
ئۆستەڭ بويىدىكى سۆگەتلەرگە يامشاتتى. ئەتراپقا باغلاپ

قويۇلغان ئېشەكلەر ھاڭراپ، تۆڭىلەر پۇشقۇرۇپ، مالىمانچىلىق تېخىمۇ ئۇچ ئالدى. لەشكەرلەر ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئاستىدىن ئۆمىلىگىنىچە چىقىپ، ئۇتتۇر كەلگەن تەرەپكە قاراپ قېچىشتى

...

ئون بىرىنچى باب

قېنى كىم پادىشاھ بولىدۇ؟

يېڭى ھاكىمنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن خەلق ئارىسىدا بولغان توقۇنۇشنى ئاڭلاپ شەھەر خەلقى ئۈستەڭ بويىدىكى مەيدانغا تەرەپ- تەرەپتىن كېلىشمەكتە ئىدى. پەرەنجىلىرىنىڭ ئۈستىدىن گۈللۈك بەلباغلارنى چىڭىۋالغان سودىگەرلەر، ھېلىلا تونۇر بېشىدىن چۈشكەچكە بەدىنىدىن تەر ۋە ئىسسىق ناننىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇرغان ناۋايىلار، كىيىملىرى مايلىشىپ يارقىراپ كەتكەن قاسساپلار، قوللىرى قارىگۈل ۋە سىراج يۇقى بولۇپ قارايغان موزدۇزلار، سودا - سېتىق ئۈچۈن چىققان خوتۇنلار نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن بويۇنلىرىنى سوزۇپ توپىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قىستىلىشاتتى. ھاكىمنىڭ لەشكەرلىرى ئاللىبۇرۇنلا بۇ يەردىن قېچىپ جېنىنى دالدىغا ئالغان بولسىمۇ، ئۇلار بىلەن تۇتۇشقانلارنىڭ تېخىچە قېنى قىزىپ تۇراتتى.

— ھاي خالايق! — دېدى سۈپۈرگە كىمدۇر بىرى شۇ يەرگە چىقىرىپ قويغان ھارۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، — بىزنى نېمىدەپ باشقىلار ئەۋەتكەن ھاكىم باشقۇرغۇدەك؟ بىزنىڭ ئۆز ئاقساقاللىرىمىز قېنى؟

— راست ئېيتىمىسەن! — دەپ چۇرقراشتى خەلق، — يانتاق ئاقساقالنى ئۇلار قەيەرگە ئەكەتتى؟ بىزنى ئۆزىمىزنىڭ ئاقساقاللىرى باشقۇرسۇن!

— ئەلنىڭ بىر بېشى بولۇشى كېرەك — دە، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى سۈپۈرگە، — بولمىسا ياتلار كېلىپ بۈگۈندەك كانىيىمىزنى سىقىدىغان ئىش بولىدۇ. يانتاق ئاقساقال قايتىپ كەلگۈچە ئۇنىڭ ئورنىغا ئارىمىزدىن بىر ئاقساقال كۆرسىتەيلى. — بىزگە خەلقنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە قېچىپ كېتىدىغان ئۇنداق ئاقساقىلىڭنىڭ نېمە كېرىكى؟ — دەپ سۆ. پۈرگىنىڭ يېنىغا سەكرەپ چىقتى ئاۋازلىرى گۈرۈلدەپ چىقىدىغان ياش بىر يىگىت، — بىزنىڭمۇ باشقىلارنىڭكىدەك ئۆز پادىشاھىمىز بولۇشى كېرەك. مانا، شەھەرنىڭ يۈتۈن جامائىتى مۇشۇ مەيداندا تۇرۇپتۇ. بىز نەق پادىشاھنىڭ ئۆزىنى سايلاپ چىقايلى!

— نېمە دەۋاتقاندۇ ماۋۇ خەق؟! — دەپ ھەيران بولدى ھېلىقى ۋىجىك مەدداھ، ئۇ تېخىچە بايا ھاكىم كېلىپ سىققان بوينىنى سىيلاپ تۇراتتى، — مەن ئوقۇغان جەڭنامىلىرىدىن قارىغاندا پادىشاھلار دېگەننىڭ ئۆزىگە يارىشا ئوردا - سارايلىرى بولۇشى كېرەك — دە!

— سەن ئاۋۋال كىمنىڭ پادىشاھ بولىدىغانلىقىنى كۆرسەت، بىز ئۇنىڭغا باشقىلارنىڭكىدىنمۇ كاتتا سارايلارنى سېلىپ بېرىمىز... قېنى كىم پادىشاھ بولىدۇ؟

— سۈپۈرگە بولسۇن! — دەپ ۋارقىرىدى بىرى، — ئۇ جاھان ئارىلاپ كۆپ ئىشلارنى كۆرگەن.

— بولمايدۇ، بولمايدۇ! — دەپ دەرھال رەت قىلدى سۈپۈرگە، — مەن ئەلنىڭ مۇنداق چوڭ ئىشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن.

— ئۇ راستىنى ئېيتتى، — دېدى بىر مويسىپىت، —

سۈپۈرگىگە ئوردا ئىچىدە قامىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئۆزى بىر ئازاب. ئۇ بولغۇسى پادىشاھىمىزنىڭ قوشنا ئەللەرنى كېزىپ يۈرىدىغان ئەلچىسى بولسا بولىدۇ.

— ئاۋۇ تۇردى سەرراپ قانداق؟ — دەپ ۋارقىرىدى توپ ئىچىدىن بىرى، — ئۆزى شەھرىمىزدىكى ئەڭ چوڭ بايلارنىڭ بىرى، قاراڭلار، ئۇنىڭ شاپ بۇرۇتى، كېلىشكەن بەستىمۇ پادىشاھلىققا لايىق.

— بولمايدۇ! — دەپ ماقۇل كۆرمىدى بىرنەچچەيلەن، — ئۇ تۆتىنچى خوتۇننىڭ ئۈستىگە يېقىندا بەشىنچى خوتۇننى ئالماقچى، شۇمۇ مۇسۇلمانچىلىق بوپتۇمۇ؟

— سودا قىلىپ بارغان ھەربىر يېرىدە ئېلىپ تاشلاپ قويغان مەخپىي خوتۇنلىرىچۇ تېخى...

— ئىنساب كېرەك - دە، ئەنە ئاۋۇ سۈپۈرگىنىڭ ھازىرغىچە بىرمۇ خوتۇنى يوق.

ئادەملەر ئارىسىدا كېرىلىپ تۇرغان تۇردى سەرراپ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بېشىنى ئىچىگە تىقىپ كىچىكلەپ كەتكەندەك بولدى - دە، كۆزدىن غايىب بولدى.

— ھوي خالايمى، مۇنۇ تاشاخۇن تېۋىپچۇ؟... ئۇ ھەرقانداق كىشىنىڭ كېسىلىنى تاپالايدۇ...

— بىز شىپاخانا ئاچمايمىز - دە! — دېدى زەرەبە بىلەن بىرى.

— لايىق ئەمەس! — دەپ چۇرقىراشتى باشقىلارمۇ، — ئۇنىڭ كېسەل كۆرىمەن، دەپ كىرىپ، ئېرى يوق خوتۇنلارنىڭ ئۆيىدە نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگىنىنى كىم بىلمەيدۇ.

— ئىنساب بىلەن سۆزلەڭلار، مۇسۇلمانلار، مېنى سايلىمىساڭلارمۇ سايلىماڭلار، مېنىڭ شەنىمگە ئۇنداق ئالايىق گەپلەرنى قىلماڭلار! — دەپ غودۇراپ كەتتى تېۋىپ.

— ماۋۇ سادىق تامىچىچۇ؟

— ئۇمۇ بولمايدۇ، ئۆتكەن يىلى قوشنىسىنى قوللىدىكى كېسەك چوقۇيدىغان كەكە بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قالغان.

— ھەي ئىمىر قاسساپ سەنچۇ؟ بازاردا ۋارۋار ۋاقىرايسەن، پادىشاھ قىلىپ قويساق ئەپلەشتۈرەلەيسەنمۇ؟
— قويۇڭلار ئۇ قاسساپنى، تارازىدا ئادىل ئەمەس، قىپقىزىل ئوغرى.

— ماۋۇ تۇراق كەسكەكچىچۇ؟
— شۇمۇ گەپمۇ؟ ئادەم تېپىلمىغاندەك بىر كەسكەكچىنى پادىشاھ قىلىۋالساق خەق نېمە دەر؟
— نېمانچە ئاھانەت بۇ؟ ... سىلەرگە مېنى پادىشاھ سايلاڭلار دېدىمۇ؟ ... كەسكەكچىلىك شۇنچە پامان ئىشمىكەن؟ مەن سۈننەتنى ئادا قىلىپ قويىمىغان بولسام ھېلىقى بىر نېمىلىرىڭنى ... دەپ تېرىككىنىدىن ئاغزىدىن گەپسەنە گەپلەرنى چىقىرىۋېتىپ قالدى كەسكەكچى.

— بىز نېمە ئۈچۈن مۇنۇ توختى دوكانى كۆرسەتمەيمىز، - دەپ ۋارقىرىدى بىرى تازىمۇ يوغان قورساق سالغان كىشىنى شەرەتلەپ تۇرۇپ، — ماللىرىنى ئەرزىنىغىلا توپ ساتىدىغان، ناھايىتىمۇ ئاق كۆڭۈل ئادەم، پادىشاھ بولۇشقا تازا باب كېلىدۇ.
— توختى دوكانىغا ياخشى ئادەم، بىراق، بىر قېتىم مەسچىتتە ئىشتىنى تىزىغىچە سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىپ جامائەت ئالدىدا رەسۋا بولغان.

مەيداندىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. خەلق بارغانسېرى چۇۋۇلدىشىپ، تەرتىپ بۇزۇلۇشقا باشلىدى. كىملىرىدۇر بىر - بىرى بىلەن پادىشاھ نامزاتى ئۈستىدە گەپ ئالشاتتى، بەزىلەر تېلىقپ كۈلۈپ بۇ ئىشنى چاقچاققا ئايلاندۇراتتى. ئۇياتچانراق كىشىلەر مېنىڭ ئىسمىم ئاتىلىپ قالمىسىكەن، دەپ قورۇنۇپ ئۆزىنى دالدىغا ئالاتتى. شاھلىقتىن تەمەرى بارلار خەقنىڭ

كۆزىگە چۈشۈش ئۈچۈن ئەتەي ئاۋازىنى چىقىرىپ سۆزلەپ،
ھەدەپ ئەتراپقا قاراپ بويۇندايتتى. ئەگەر ئۆزىنىڭ ئەمەس،
باشقىلارنىڭ نامى ئاتىلىپ قالغۇدەك بولسا، دەرھاللا ئۇنىڭ
ئۈستىدىن گەپ تېپىشاتتى. دۇنيادا نۇقسانسىز كىم بار؟ خۇدا
بىخەملەر شەھىرىگە پادىشاھ بولۇشقا ئاسماندىن پەرىشتىنى
چۈشۈرۈپ بەرمەيدۇ - دە!

— ھاي خالايق، تىنچلىنىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى
سۈپۈرگە، — ئەيىبىسىز ئادەمنى ئىزدەيدىغان بولساق، ئەنە ئاۋۇ
چوكانىڭ قولىدىكى بالىنىلا سايلىمايلىمۇ! — دېدى ئۇ ئوپىنىڭ
ئىچىدە تۇرغان بىر ئايالنىڭ قولىدىكى بوۋاقنى كۆرسىتىپ،
بالىنىڭ ئانىسى گەپنىڭ كىم ئۈستىدە كېتىپ بارغىنىنى
ئاڭقىرالماي كىم گەپ قىلسا شۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇراتتى.
— پادىشاھلىققا دەمسەن؟... ئۇ تېخى بوۋاققۇ؟! — دەپ
ھەيران بولدى ئادەملەر.

— ھە، شۇ بوۋاقنى دەيمەن، قېنى كىم ئۆزىنى مەن ئاشۇ
بوۋاقتىن پاكىمەن دېيەلسە ئوتتۇرىغا چىقسۇن!
مەيداننى بىردىنلا جىمجىتلىق باستى. شۇ تاپتا ھەركىم
ئۆزىنىڭ پەزىلىتى ئۈستىدە ئويلانىپ قالدى. پاكلىقتا ھېچكىممۇ
ئۆزىنى تېخى ئانا سۈتىنى ئېمىۋاتقان سەبىي بالىغا
تەڭلەشتۈرەلمەيتتى.

— توغرا ئېيتىڭ، — دەپ ۋارقىرىدى بىرى ئاۋازىنى
بولۇشىغا قويۇۋېتىپ، — پادىشاھلىققا ئاشۇ نارەسىدىن ئارتۇق
ئادەم يوق!... قېنى سىڭلىم، بالىنى ماڭا بەر.
ئانا ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە ئادەملەر ئۇنىڭ قولىدىن
يۆگەكتىكى بوۋاقنى ئېلىشتى - دە، چۇقان - سۈرەن ئىچىدە
بېشىدا كۆتۈرۈپ كېتىشتى.

— ھاي توختاڭلار! — دەپ كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدىن
يۈگۈرەيتتى چوكان، — ئۇنى نېمە قىلماقچىسىلەر، نەگە

ئاپىرىسىلەر؟ بالىنى يەنە مەن ئېمىتىپ چوڭ قىلىشىم كېرەككۇ؟
... تېخى دادىسى نېمە دەيدۇ؟ ...

سۈپۈرگە بولۇۋاتقان ئىشلارغا ھەيران بولغىنىچە ھارۋا
ئۈستىدە يالغۇز قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ تەنە بىلەن ئېيتقان: ئەگەر
نۇقسانسىز ئادەمنى ئىزدەيدىغان بولساق ئاشۇ بوۋاقنى پادىشاھ
قىلساق بولىدۇ شۇ، دېگەن مەنىدىكى سۆزىدىن مۇنداق نەتىجە
كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى زادى ئويلاپ باقمىغانىدى.

«نېمە گەپ بولۇپ كەتتى؟! — دەپ پىچىرلايتتى ئۇ ئۆز-
ئۆزىگە، — مەن نېمىشقا تۇرۇپ - تۇرۇپ قىلىۋاتقان ئىشىمدىن
ئازىدىغان بولۇپ قالدىم. بۇ قېرىلىقنىڭ ئالامىتىمۇ نېمە؟
..نېمىدەپ شۇ بوۋاقنى پادىشاھ بولسۇن دېدىم؟ بۇ بوۋاق كۆزۈمگە
قانداق چۈشۈپ قالدى؟ بوۋاق كۆتۈرگەن چوكان توپىنىڭ ئىچىگە
نەدىن پەيدا بولۇپ قالدى؟... يا ئاللا، بۇ ھېلىقى قۇياش شاھىنىڭ
شەھىرىدىن چىقىپ كېلىۋاتقىنىمدا ماڭا ئۇچرىغان ئالۋاستى
چوكان ئەمەستۇر - ھە؟!... توۋا، شۇنچە ئەللەرنى كېزىپمۇ
بۈگۈنكىدەك غەلىتە سايلامنى كۆرۈپ باقمايتكەن...»

ئون ئىككىنچى باب

ئوردىدىكى كېڭەش

شاھ ئوردىسى ئۆزىنىڭ مەڭگۈ سۈكۈتكە چۆكۈپ تۇرىدىغان
ئېگىز تاملىرى، قوش - قوش دەرۋازا، رەڭدار راۋاقلار،
نەقىشلىك تۈۋرۈكلىرى بىلەن كىشىگە تولىمۇ سىرلىق ۋە
سەلتەنەتلىك كۆرۈنىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ پۈتۈن پەتنە - پاسات،

ئازارچىلىق ۋە ۋەھىمىگە تولغان ماكان. ئوردىنىڭ كەڭ خىشلار يېيىتىلگەن يوللىرىغا تۆت پەسىل كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەل - دەرەخلەر ساپە تاشلاپ تۇراتتى. قۇياش نۇرىدا بەرقۇتتەك تاولىنىپ تۇرغان يېشىل چىملىقلار، خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغان گۈللۈكلەردە كېنىزەكلەر نازاكەتلىك قەدەم تاشلاپ ئۆتۈشەتتى. قاراڭغۇلىشىپ تۇرغان ئوردا باغلىرىدا قۇشلار سايرىشاتتى. فوتتانلىق كۆللەر ئوتتۇرىسىدىكى شىپاڭلار، نەقىشلىك سالاسۇنلار، ئەگمە كۆۋرۈكلەر كۆل سۈيىدىن كۆتۈرۈلگەن يېنىك تۇمان ئىچىدە ئۈنسۈز قېتىپ قىلىشقانىدى. لېكىن بۇ يەردە تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەللىكلىرىدىن سۆيۈنگۈدەك يۈرەك يوق ئىدى. يېشىل يوپۇرماقلار ئۈستىدە قۇياش نۇرى شۇنچە تاولىنىسىپ تۇرسىمۇ، ئوردا خادىملىرىنىڭ كۆڭلى چاڭ باسقاندەك خىرەلىشىپ تۇراتتى؛ قۇشلار شادلىق ئىچىدە سايراپ، رەڭگىلەر ۋە گۈللەر ئەتراپىدا قوشماق كېيىنەكلەر ئاشىقلارچە پەرۋان بولۇپ يۈرۈشىمۇ، ئوردا كېنىزەكلىرىنىڭ قەلبى خۇشاللىق ۋە قىزغىن مۇھەببەتتىن شۇنچە يىراق ئىدى.

ئوردىنىڭ ھەربىر ئايلىنىش، ھەربىر ئىشكىلەر ئالدىدا قاراۋۇللار ئېغىر قوراللىرىنى شاراقىشتىپ، سۈرلۈك قىياپەتتە تۇرۇشاتتى. قاراڭغۇ بۆلىمىلەردە كۆزلىرى ياشانغىرىغان تارىخچىلار شاھنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرى، تەڭداشسىز قۇدرىتى، رەھىمدىللىكى، ئادالەتپەرۋەرۋەرلىكى ھەققىدىكى مەدھىيىلەر بىلەن تولغان قېلىن كىتابلارنى يېزىشاتتى. خىزمەتچى خادىملار شاھ ئولتۇرغان خاس ئۆينىڭ ئالدىدىن ئېھتىيات ۋە تەشۋىش بىلەن يېنىك قەدەم ئېلىپ ئۇياق - بۇياققا ئۆتۈشەتتى. ئۇلارنىڭ ھالى ئۇخلاۋاتقان يولۋاسنىڭ يېنىدىن پۈتىنىڭ ئۈچىدا ئاۋايلاپ دەسسەپ ئۆتۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولۇۋاتقان بىچارىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ كېتەتتى. جان قايغۇسىدا ئۇلارنى ھەر قەدەمدە سۈر ۋە تەر بېسىپ تۇراتتى. ئەلدارلار بىر - بىرى بىلەن سىرلىق

پېچىرلىشاتتى. بۇ يەردە ھەربىر قەدەمنى ئوردىنىڭ چىگىش قائىدە - نىزاملرى ئىچىدە ئېھتىيات بىلەن بېسىش، ھەربىر ئېغىز سۆزنى سالماقلاپ سۆزلەشكە توغرا كېلەتتى. شاھنىڭ ئالدىغا كىرگەن چاغدىكى تۈگىمەس تەكەللۇپ ۋە ئېگىلىپ تۇرۇشلار ۋەزىرلەرنى ھارغۇزۇپ ساراڭ قىلىپ قوياي دەيتتى. ئۇلارنىڭ ھالى كىشىگە ئالتۇن قەپەس ئىچىدىكى بىچارە قۇشلارنى ئەسلىتەتتى. ئوردىدىكى ئەمەلدارلارغا قارىغاندا توپىلىق سەھرا يولىدا كېتىپ بارغان يولۇچى ئەركىنرەك، ئىسلىق چايخانىدا ئاچچىق چاي دەملەپ ئىچىپ ئولتۇرغان مەدىكار ئازادىرەك ئىدى. بۇ يەردە چىن يۈرەكتىن چىقىدىغان قاتتىق كۈلكىلەر، ساپ ۋىجداننىڭ ئەيىبلىشىدىن پەيدا بولىدىغان ۋىلىدە قىزىرىشلار، ئىنساننىڭ سەمىمىي سۆز ۋە تەبەسسۇملىرى كەم ئىدى.

شاھنىڭ يېنىدىكى ۋەزىرلەر ھەرقايسى شەھەرنىڭ ھاكىملىرىغا ناھايىتى ھەسەت قىلىشاتتى. چۈنكى ئۇ يەردە خاننىڭ كۆزىدىن يىراق، ئەركىن ياشاشقا بولاتتى، پۇقرالارنى خالىغىنىچە شىلىپ بايلىق توپلىيالايتتى. «ئاد، ئۇلار باي بولۇپ تىقىلىپ كېتىشتى. بىز بولساق بۇ يەردە پۇچۇلۇپ ئازاب چەكمەكتىمىز!» دەپ ھەسرەت بىلەن تولغىناتتى. ئۇلار ئارمانغا يېتەلمىگەن ۋەزىرلەر پەيتى كەلگەندە شاھ ئالدىدا ھەربىر شەھەرنىڭ ھاكىملىرىنى ئىچى قارىلىق بىلەن ئەيىبلىشەتتى، مانا بۈگۈن قۇياشتىن ئۇلۇغ شاھنىڭ ئالدىدا بىغەملەر شەھىرى توغرىسىدىمۇ شۇنداق شىكايەتلەر بولۇنماقتا ئىدى.

— نېمە ئۈچۈن يىراق مەملىكەتلەردىن كېلىۋاتقان كارۋانلارنىڭ ھەممىسىلا شۇ شەھەرگە قاراپ بۇرۇلىدۇ؟ — دەپ چېقىمچىلىق قىلماقتا ئىدى.

بىر ۋەزىر باشقىلارغا قاراپ كۆزىنى قىسقىنىچە:
— چۈنكى ئۇ شەھەردە ھېچكىم، ھېچقانداق تىجارىتى ئۈچۈن باج تاپشۇرماس ئىمىش!

— شۇنداق، — دەيتتى ئىككىنچىسى، — ئۇ شەھەرنىڭ سودا-سېتىق ئىشلىرى شۇنچىلىك روناق تاپقان بولسىمۇ، پادىشاھلىق خەزىنىگە ھېچنەمە بەرمىسۇن... بىز ئۇ يەرگە ناھايىتىمۇ يارامسىز ھاكىملارنى ئەۋەتكەن ئوخشايمىز... — مانا بىز مۆھتەرەم ۋەزىرلەر گېپىنى قىلىۋاتقان بىغەملەر شەھىرىدىن بۈگۈن ئەتىگەنلا مۇھىم مەلۇماتلارنى ئالدۇق، — دەپ ئورنىدىن قوپتى يەنە بىرى، — ئۇ يەردە پادىشاھقا سېلىق تۆلەشتىن باش تارتىشىپ، لەشكەرلەرنى ئۇرۇپ قوغلىشىپتۇدەك...

— بۇ بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ شۇ شەھەردىن ئىككىنچى قېتىم رەسۋا بولۇپ قېچىپ چىقىشى، — دەپ ئەسەتتى يەنە بىرى.

— ئەڭ خەتەرلىك يېرى، — دېدى ھەممىدىن قېرىراق يەنە بىر ۋەزىر تېخىمۇ زەھەر خەندىلىك بىلەن، — ئۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى شاھىمىزنىڭ مۇبارەك نامىنى تىلغا ئالماس ئىمىش، ئەگەر ھەممە شەھەرلىرىمىزنىڭ پۇقرالىرى قۇدرەتلىك شاھىمىزنىڭ نامىنى ھەر دائىم يادىدا تۇتۇپ تىترەپ تۇرمايدىغان بولسا، شاھلىق تەختىمۇ خەۋپ ئاستىدا قېلىشى مۇمكىن!

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە قۇياشتىن ئۇلۇغ شاھ «ھىم، مەن ئۇلارغا ئۆزۈمنىڭ كىملىكىمنى كۆرسىتىپ قويمەن» دەپ ئېغىر پۇشۇلداپ كەتتى. قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە، بۇزۇقچىلىق ۋە ئەپىس - ئىشرەت بۇ يېڭى ھۆكۈمراننىڭ چىرايىنىمۇ زەئىپلەشتۈرۈپ ئۆلگۈرگەندى.

ياراتقان ئىگىم پادىشاھلارغا ھەممە نېمىنى بەرگەندەك قىلىسمۇ، يەنە ئۇلاردا كۆپ نەرسىلەر يېتىشمەيتتى. ئۇلاردا تۆمۈرچىنىڭ بىر كۈنلۈك ئېغىر ئەمگەكتىن كېيىن ھېچنەمىنى سەزمەي ئۇخلاپ كېتىدىغان تاتلىق ئۇيقۇسى كەم ئىدى. شاھ قاتنىمۇ قات كۆرپە، پەي ياستۇقلار ئۈستىدە يېتىپمۇ ئاچچىق

تولغىناتتى. جاي - جايلاردىكى پۇقرالارنىڭ ھېلىدىن - ھېلىغا بولۇپ تۇرىدىغان ئىسيانلىرى، يەرلىك بەگلەرنىڭ كۆچىيىپ كېتىشى، ۋەزىرلەرنىڭ خىيانەتكارلىقى، سەركەردىلەرنىڭ باشباشتاقللىقى ئۇنى ئارامسىزلاندۇراتتى. ئۇنىڭغا قارىغاندا ئاپتاپلىق سەھرا يولىدا كېتىپ بارغان مۇساپىر، سۇنۇق ئارىسىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوق دېھقان غەمىسىزەك ئىدى. شاھنىڭ ھەرىمىدە يۈزلەپ كېنىمىزەكلەر ساقلىناتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئاددىي دېھقان ئېرىنىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان خوتۇنلىرىچىلىك ۋاپادارلىرىنى تاپماق تەس ئىدى.

«نېمىشقا دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرى ماڭا قارىمايدۇ!» دەپ ھەسرەت چېكەتتى شاھ كېچىلىرى. بۇ - دۇنيادىكى ھەممە پادىشاھلارنىڭ ئورتاق ھەسرىتى ئىدى. لېكىن، بۇ ئارمانغا ئۆتمۈشتىكى ۋە ھازىرقى شاھلارنىڭ ھېچقايسىسى يېتەلمىگەن، كەلگۈسىدىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ ھېچقايسىسىمۇ بۇ ئارزۇغا يېتەلمەيدۇ. مۇبادا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرەرنىڭ دۇنياغا بىر ئۆزى خوجا بولۇش مەقسىتى ئىشقا ئاشقان تەقدىردىمۇ يەنە ئۇنىڭ ھەسرىتى تۈگىمەيدۇ. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ نەق خۇدانىڭ ئۆزى بولۇپ باققۇسى كېلىدۇ...

شاھلىق تەختتە چۆكۈپ ئولتۇرغان شاھ كۆزىنى ئېچىپ، نەزەرىنى ئىككىنچى بىر تەرەپكە - ئوردىنىڭ ئىلىم - ھېكمەتتە دانا ھېسابلانغان ئالىملىرى ئولتۇرغان تەرەپكە ئاغدۇردى. ئۆلىمالارنى سۈر باستى. بۇ ھېكمەت ئىگىلىرى شاھنىڭ نەزەرىدە پەقەت بىلىمىدىنلا پايدىلىنىشقا بولىدىغان، ئەمەلىيەتتە ئەڭ خەتەرلىك ئادەملەر ئىدى. «كىم بىلىدۇ؟» - دەپ گۇمان بىلەن ئويلىناتتى شاھ، - بۇ ئەبلەخلەرنىڭ يوغان كىتابلارنى باش كۆتۈرمەي ئوقۇشى بەلكىم مېنىڭ ھاكىمىيىتىمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈندۇر. ھەر ھالدا ئېھتىيات قىلغان لازىم!...» شۇڭا

بۇ ئۆلىمالارنىڭ ھەربىرىنىڭ ئارقىسىدا بىرقانچە جاسۇس،
 ھەربىر جاسۇسنىڭ كەينىدە يەنە بىرقانچە پايلاقچى بار ئىدى.
 سېمىزلىكتىن تىنالىماي پىخىلداپ قالغان، ماي ئالىدىغان
 كۈپلەردەك پاكار، دوپدوملاق مۇنۇ بىرى ئۆمۈر بويى كىتاب
 كۆرۈپ، يىلان مۇڭگۈزىنى يېنىغا سېلىپ يۈرسە ھەرقانداق دەۋادا
 ئۆتۈپ چىقىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان مەشھۇر ئالىم ئىدى. ئۇ
 سانىڭ مېڭىسىگە ھۆپۈپنىڭ تاجىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ، شاھقا
 كۆڭلى تارتماي قالغان خوتۇنلار ئۈچۈن ئىستىقۇ ياسايتتى. كونا
 تامنىڭ توپىسىنى تېخى قىچقارمىغان چۈجە خورازنىڭ پوقى بىلەن
 قوشۇپ قورۇتۇپ سوقۇپ، ئاندىن ئۇنى بۇغىنىڭ قېنى بىلەن
 يۇغۇرۇپ كۇمۇلاچ قىلىپ، شاھنىڭ ئۆز ھەرەمخانىلىرىنىڭ
 ھۆددىسىدىن تولۇق چىقىشى ئۈچۈن قۇۋۋەت دورىسى
 ھازىرلايتتى. ئاۋۇ ئورۇق، شوتىدەك ئېگىز كىشىنىڭ بولسا
 مۇنەججىملىكتە شۆھرىتى ھەممىنى بېسىپ چۈشەتتى،
 قېرىلىقتىن ھازىر ئۇ ئۆزىدىن ئون قەدەم ئېرىدىكى ئادەمنى
 تونۇيالمايىتى بىلەن، كۈندۈزىمۇ يۇلتۇزلارنىڭ ئورنىنىڭ
 قەيەردىلىكىنى خاتاسىز كۆرسىتىپ بېرەلەيتتى. ئۇ ئاسمان
 جىسىملىرىنىڭ جايلىشىشىغا قاراپ، كىشىلەر تەقدىرىنىڭ
 قانداقلىقىغا ھۆكۈم قىلالايتتى. ماۋۇ ھەم چوقۇر، ھەم جىرتاق
 بىرى بولسا باش ھەرەم خادىمى ئىدى. شاھ ئۆز خوتۇنلىرىنىڭ
 ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغانغا ئەنە شۇنداق بەتبەشىرە بىر بىچارىنى
 تاللىغانىدى. ئۇمۇ قانداقتۇر توك قاغىنىڭ چاڭگىسى، قوتاز
 تۈكى، چاشقان مايىقى دېگەندەك نەرسىلەردىن بىر خىل كۇمۇلاچ
 دورا ياسىغانىدى. بۇ دورا ئارقىلىق ئەر كىشىنى پىچمايلا ئاڭتا
 قىلىپ قويغىلى بولاتتى. ئەمما، ئۆزىنى بولسا، شاھ ئۇنىڭ
 ھېلىقى دورىدىن كۆپ يېدىم، دەپ قەسەم قىلغىنىغا قارىماي
 مەجبۇرىي پىچىپ ئاڭتا قىلدۇرۇۋەتكەنىدى. بۇ غەلىتە
 مەخلۇقتىن شاھ بەكمۇ ھەزەر ئەيلەيتتى ۋە ئۇنىڭ قانداقتۇر بىر

نەرسىلەرنى تامىقىغا ئارىلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزىنى ئاياللارغا كارغا كەلمەس قىلىپ قويۇشىدىن قورقاتتى. ماۋۇ ئۆچكە ساقال ئوردا تېۋىپى ئىدى. ئۇ كېسەلنىڭ تومۇرىنى تۇتماي تىرىنقى بىلەن تىلىنىڭ رەڭگىگە قاراپلا دەردىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى تاپالايتتى. داۋالاشتا ئاساس قىلىدىغىنى سۈرگە دورىسى ئىدى. ئۇ يېقىندا بىر ئاجايىپ كىتاب يېزىپ چىقىپ، كىتابىدا ساراڭلارنى ئەر سارىڭى، خوتۇن سارىڭى، ئەمەل سارىڭى، شۆھرەت سارىڭى... دەپ يەتمىش ئىككى خىلغا ئايرىپ چىققان ۋە بۇ ساراڭلار ئىچىدە داۋالاش ئەڭ قىيىن بولىدىغىنى جاھان سارىڭى، دەپ كۆرسەتكەن...

— خوش، سەن بۈگۈن بىزگە پايدىلىق بىرەر پىكىر ئېيتالامسەن؟ — دەپ ئۆلىمالار ئىچىدىكى ساقىلى ھەممىسىنىڭكىدىن ئۇزۇن بىرىگە مۇراجىئەت قىلدى شاھ. شۇنىڭ بىلەن شاھنىڭ دەھشەتلىك نەزەرى ئاستىدا قارا تەرگە چۈشكەن باشقا ئۆلىمالار يېنىك تىنىشتى، — سېنىڭ ھېلىقى ياساۋاتقان دوراڭ زادى قاچان تەييار بولىدۇ؟

ساقاللىق ئۆلىما ئۇنچىقماي ئالدىغا تېخىمۇ ئېڭىشتى. ئۇنىڭ ساقىلى گىلەمگە يۈكۈنگەن تىزلىرىدىن ئېشىپ يەرگە سۆرەلگەنىدى. ئۇ روھ ۋە ماددا، ئۆلۈم ۋە ھاياتلىق، غالىبلار ۋە غايىبلار دېگەندەك مۇرەككەپ مەسىلىلەر توغرىسىدا ئۆمۈربويى تەھسىل يۈرگۈزگەن ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئۆز ئۆمرىدە يازغان كىتابلىرىنى تىزىپ چىقىسىمۇ ساقىلىدىن ئېشىپ كېتەتتى.

— يەنە مېنىڭ ساڭا ھەرىلەر توغرىسىدا ئەسلەتكەنلىرىم ئېسىڭىزدۇر؟ — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى شاھ، — ئاڭلىشىمچە: مىڭلىغان ھەسەل ھەرىلىرى ئۆز پادىشاھىنى ئۇنچىقماي، تىرىشچانلىق بىلەن ھەسەل يىغىپ باقىدىكەن، چاكار ھەرىلەردە تىرىشىپ ئىشلەشتىن باشقا كۆڭۈل ئېچىش، نەسىل قالدۇرۇش دېگەندەك بىھۆدە خىياللار ئەبەدىي بولمايدىكەن. سەن نېمە ئۈچۈن

قانداقتۇر بىر دورىلارنى ياساپ ياكى ئەپسۇن ئوقۇپ، خەلقنى شۇ ھەسەل ھەرىلىرىدەك مۇلايىم، ئىتائەتچان قىلىپ بېرەلمەيسەن؟ ... پۇقرا ئۈچۈن ئەيش - ئىشرەت، كۈلكە - چاقچاق، قارشىلىق، ئىسيان دېگەندەك بولمىغۇر نەرسىلەر نەھاجەت؟! ياكى بولمىسا سەن ئۇلارنىڭ ئەقلىنى كىچىك بالىنىڭكىدەك قىلىپ قوي، پۇقراغا ئوشۇقچە ئەقلىنىڭ نېمە كېرىكى؟ ئۇلار ئۆزى چوڭ بولسۇن، ئىشقا ياراملىق بولسۇن، لېكىن، ئەقلى بالا ۋاقتىدىكى جايىدا قېلىۋەرسەن. ئۇلار ئەركىلەشتىن، بويسۇنۇشتىن باشقىنى بىلمىسۇن. شۇنداق بولغاندا بىز ئۇلارنى ھەرقاچان قوللىمىزنى سۇنۇپلا ئەدەبلەپ قويالايمىز، بەزىدە ئەركىلىتىپ، بەزىدە ھەممىسىنى بىر تال شىۋىق بىلەن ھەيدەپ ئىشقا سالالايمىز.

— ئۇلۇغ شاھىمىزنىڭ ئەقلىگە ئايرىن! — دەپ ساقاللىق يۈزىنى شاھقا قاراتتى ئۆلىما، — ئىنساننىڭ ۋۇجۇدىغا ياراتقان ئىگەم توققۇز يۈز توقسان توققۇز تومۇر، توققۇز يۈز توقسان توققۇز ئۈگە، توققۇز يۈز توقسا توققۇز سىڭىرلارنى پۈتكەن، ئادەمنىڭ بۇ بەستى كىچىكتىن چوڭىيىشقا، ئاجىزلىقتىن كۆچىيىشكە، ئاخىرىدا بېرىپ يەنە ئاجىزلاپ ھالاك بولۇشقا مايىل. ئۇنى مەڭگۈ بالا ھالەتتە قالدۇرۇش مۇمكىن ئەمەس! ... ئەمما، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ساقاللىق شاھنىڭ غەزەپلىك قاراشلىرىدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ، — قۇياشتىن ئۇلۇغ ۋە چەكسىز پاراسەتلىك شاھىمىز ئېيتقاندەك، ئۇنىڭ، يەنى ئىنساننىڭ روھىنى گۆدەك ھالەتتە قالدۇرۇش مۇمكىندۇر بەلكىم ... مۆھتەرەم ۋەزىرلەرنى غۇلغۇلىغا سالغان بىغەملەر شەھىرىنىڭ پۇقرالىرىنى بويسۇندۇرۇش ئىشىغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ روھىنى ئۆزىگە مايىل تەرەپكە قويۇۋېتىش ۋە بۇ مايىللىقنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەك لازىم. ھەر نەرسە چېكىدىن ئاشقاندا ئۆزلۈكىدىن ھالاك بولىدۇ. مېھرىبان ئاللا دۇنيادىكى جىنى روھ ۋە ماددىنىڭ ھەرىكىتىگە ھەددىدىن ئاشقاندا ھالاكەتكە يۈزلىنىدىغان قىلىپ

چەك قويغان. بۇ چەكتىن ئاشماقنىڭ ئۆزى ئۆلۈم دېمەكتۇر. ئۇنداق بولمىغاندا ھەممە نېمە چېكىدىن ئېشىپ كېتىپ، بۇ ئالەم ئالەم بولماي قالغان بولاتتى...

— سەن گېپىڭنى چۈشىنىشلىككە قىلىپ سۆزلە! — دېدى شاھ، ئالىمنىڭ زادى نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرماي ئىچى پۇشۇپ.

— مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، — دېدى گېلىنى قىرىپ ئۇزۇن ساقال ئۆلىما، — بىغەملەر شەھىرىنىڭ خەلقى ئاتا - بوۋىلىرىدىن تارتىپ ناخشا - ساز، ئويۇن - تاماشاغا ناھايىتى ھېرىسمەنكەن. ئۇلارنىڭ روھىنى ئەنە شۇ تەرەپكە قارىتىپ تېخىمۇ ئېگىش لازىم. ئەكسىچە بولغاندا ئۇ سۇنسا سۇندۇكى، ئېگىلىمەيدۇ... مانا مەن ئۇلارنىڭ يەنە كەندىر دەپ ئاتىلىدىغان ئۆسۈملۈكتىن چىقىدىغان چېكىملىكنى چېكىشنى ياخشى كۆرۈشىدىغانلىقىنى پەملەپ قالىدىم. بۇ ئۆزىنىڭ يوپۇرماقلىرى بىلەن ياپراققا قونغان چاڭلىرى بىلەن ئادەمنى مەستخوش ھالەتكە كەلتۈرىدىغان ئاجايىپ بىر خۇش پۇراق ئۆسۈملۈك. ئۇنىڭدىن چىقىدىغان نەشە دەپ ئاتىلىدىغان نەرسە ئادەمنىڭ روھىي دولقۇنىنى يەسەيتىدۇ، جۇشقۇنلۇقىنى سوۋۇتىدۇ، ئۇلارنى ناخشا - سازغا تېخىمۇ ھېرىس قىلىدۇ. بىز ئۇلارنىڭ روھىدىكى بۇ مايىللىقلارغا مەدەت بېرىپ شۇنداق دەرىجىگە يەتكۈزۈشمىز كېرەككى، ئاخىرىدا ئۇلار ئالدىغا بارغان ھەرقانداق ئادەمگە ھىجىيىپلا قاراپ، ئۆسسۈل ئويناپ تۇرىدىغان بولۇپ چىقىدۇ، قارشىلىق ۋە ئىسيانغا قۇربى يەتمەيدۇ. ئۇ چاغدا جانابىي شاھ ئۇ يەرگە قانچە ھاكىم، قانچىلىك لەشكەر ئەۋەتسە بولۇۋېرىدۇ. ئۇلار خىيالىي بىر تۇيغۇدا، شېرىن بىر چۈش تۇمانىدا ياشايدۇكى، زۇلۇمنى، ئازابىنى ھېس قىلىشمايدۇ.

— سېنىڭ بۇ ئېيتقانلىرىڭنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈشكە قانچىلىك ۋاقىت كېتەر؟ — دەپ سورىدى شاھ.

— ئون يىل، يىگىرمە يىل ۋە بەلكىم ئوتتۇز يىلچە ۋاقىت كېتەر، — دەپ تىلىنى چاپنىدى ساقاللىق ئۆلىما.

— بىز شۇڭىچە تاقىت قىلىپ كۈتۈپ تۇرىمىزمۇ-ھە؟! — دەپ ئۆلىماڭ سۆزىنى رەت قىلدى شاھ.

ساقاللىقنىڭ تەكلىپىنىڭ ئېتىبارغا ئېلىنمىغانلىقى باشقا ئۆلىمالارنى خۇش قىلدى. ئەمدى ئۇلار ئۆزلىرى بىرەر ياراملىق تەكلىپنى سۇنۇپ شاھنىڭ مەرھىمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئويلىنىشقا باشلىدى.

— ساقاللىق ئۆلىمامىزنىڭمۇ سۆزلىرىنىڭ بەزى ئاساسى بار، — دەپ گەپ باشلىدى باياتىن بېرى كۆزگە چېلىقىش پۇرسىتىنى كۈتۈپ ئۈنچىقماي ئولتۇرغان بىرى، — ئۆلىماڭ سۆزىدىن يولۋاسنىڭ تۈكىنى يېتىشىغىلا تاراشقا بولىدۇ، دېگەن مەنە چىقىدۇ. ئەمما، توقلۇقتىن شوخلۇق چىقىدۇ، دېگەن يەنە بىر گەپمۇ بار، بىغەملەر شەھىرى پۇقرالىرىنىڭ باشباشتاقللىقى ئۇ يەردىكى توقچىلىق، باياشاتچىلىقتىن كېلىپ چىققان. ئالىملىرىمىزنىڭ سەمىگە مايىمۇن ئۆگەتكۈچىلەرنىڭ ئۇسۇلىنى سېلىپ قويغۇم كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار مايىمۇننىڭ قورسىقىنى ئاچ قويۇپ، ھەر خىل قىلىقلارنى ئۆگىنىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. مېنىڭچە، بىز كارۋانلارنىڭ بىغەملەر شەھىرىگە بارىدىغان يوللىرىنى توسۇۋېتىشىمىز كېرەك. ئۇ يەرنىڭ سودا - سېتىق ئىشلىرى خارابلاشقاندا ئەل كەمبەغەللىشىدۇ. ئاندىن ئۇلار موھتاجلىق، بىكارچىلىق، زېرىكىش ئىلكىدە ساقاللىق ئۆلىمامىز ئېيتقان ھېلىقى بېھۇش قىلىدىغان نەرسىلەرنى تېخىمۇ چېكىدىغان بولىدۇ - دە، كۆڭۈل خۇشىنى ئۆزىنىڭ خىيالىي دۇنياسىدىنلا ئىزدەپ كارغا كەلمەس بولىدۇ. ئاندىن بىز ھەممىنى بىر چەتكە سۈرۈپ قويۇپ، شەھەرنى ئىلكىمىزگە ئېلىپ، سودا - سېتىقنى ئۆزىمىز باشلايمىز...

— سېنىڭ بۇ ئويلىرىڭغا يېتىشكە قانچىلىك ۋاقىت كېتەر؟

— دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى شاھ.

— ئون يىل، يىگىرمە يىل ۋە بەلكىم ئوتتۇز يىل...
شاھ ئۇنىڭغا قاراپ شۇنداق بىر سەت ئالايدىكى، ئۆلىما
قورققىنىدىن تۈگۈلۈپلا قالدى.

— ھەممىڭ بىكارچى ئاقىپىلار! ئىتنىڭ پوقنى يەپ،
ئېشەكنىڭ سۈيدۈكىنى ئىچكەن دۆتلەر! — دەپ تىللاپ كەتتى
شاھ، — مەن ئەتىلا ئۇ يەرگە زور قوشۇنۇمنى ئەۋەتتىمەن. ئۇلار
بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى شەھەردىن ئىككى قېتىم سۈرۈپ
چىقىشتى، بىلىشتىڭمۇ ئىككى قېتىم! لەشكىرى، سېپىلى يوق
بىر ئەرزىمەس شەھەرنىڭ پۇقرالىرى - ھە!... بۇ يەردە لەشكەر
باشلىقلىرىلا قالسۇن، قالغانلىرىڭ كۆزۈمدىن يوقال!

ئون ئۈچىنچى باب

ئوغرى كېچىدە كېلىدۇ

شاھ ئوردا ئۆلىمالىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، ۋەزىرلەر بىلەن
قوماندانلارنىلا ئېلىپ قالدى.

— مانا مەن بۈگۈن ئەتىگەن بىغەملەر شەھىرىدىن ئاجايىپ
بىر مەخپىي خەۋەرنى ئالدىم. شەھەرنىڭ پۇقرالىرى ئۆزىگە باشقا
پادىشاھ بەلگىلىشىپتۇدەك. ئۇلارنىڭ پادىشاھى بىر بوۋاق
ئىمىش. بىز بۇنىڭغا چىداپ تۇرالامدۇق - ھە!... سەنلەر
بىغەملەر شەھىرىنى ئالىبۇرۇن بىزنىڭ ئىلكىمىزگە ئۆتتى،
دېيىشىمىگەنمىدىڭ؟

شاھ ئالدىدىكى سەركەردىلەرگە كۆز يۈگۈرتتى. ئۇلار

تىنىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي سۈكۈتتە تۇراتتى.

— سەن ئەڭ كىچىك شاھزادىنىڭ كاللىسىنى ئەكەلگەندە
گىشىنى چالا قىلغانسەن، — دەپ قولىنى شىلتىدى شاھ ياش بىر
سەركەردىگە قارىتىپ. سەركەردە ئورنىدىن دەس تۇردى. دە،
پالاقىدە قىلىپ شاھنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلىدى، — سەن
ئەكەلگەن كاللا زادى شاھزادىنىڭ كاللىسىمۇ ياكى باشقا بىر
بوۋاقنىڭمۇ؟ بىغمەلەر شەھىرىدە پادىشاھ بولغان زادى نەنىڭ
بوۋىقى؟!

— قۇياشتىن ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك شاھىم، — دەپ بېشىنى
كۆتۈردى ياش سەركەردە. ئۇنىڭ چىرايلىق بۇرۇتلىرى بىر
تەرەپكە قىيىسىپ، قورققىنىدىن چىرايى بىردەمدىلا سەتلىشىپ
كەتكەنىدى، — جانابلىرىنى ئالداش ھەددىم ئەمەس، شۇ چاغدا،
بىز ئەكەلگەن كاللىدىكى شاھزادىلىك مونچىقى تىكىلگەن
پوسىمنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەنلىرى ئەسلىرىدە بولسا
كېرەك.

— شاھزادە بىلەن ئۇنىڭ ئىنىكئانىسىمۇ بىللە بولۇش
كېرەك ئىدىغۇ؟

— شۇنداق، بىز قېچىپ كېتىۋاتقان شاھزادىگە يېتىشىپ
بارغىنىمىزدا ئۇنى ئىنىكئانىسى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانىكەن. بۇ
گۇناھكار خوتۇن شاھزادىنى ئالدىمىزغا تاشلاپ بېرىپ ئۆزى
شۇنداق ئىتتىك يۈگۈرۈپ قاچتىكى، شامالدىك ئۈچۈپلا كەتتى.
بىزمۇ ھەيران بولۇشۇپ قاراپ قالدۇق. ئۇ چاغدا بىز ئوردىغا
شاھزادىنىڭ كاللىسىنى تېزىرەك يەتكۈزۈپ، جانابلىرىنى
بۇرۇنراق خاتىرجەم قىلىشنىلا ئويلاپتىمىز. بېشى كېسىلگەن
شاھزادىگە ئىنىكئانىنىڭ نېمە لازىمى، دەپ كەم ئەقىللىق
قېتىۋىمىز.

— ئەگەر ئۇ شاھزادىنىڭ ئۆزى بولسا، ئۇنىڭ بويىنىدىكى
تۇمار قېنى؟ نېمىشقا مەن شۇ كۈنگىچە ئۇ تۇمارنى تاپالماي

بۇرۇيمەن؟

— تۇمار!؟ — دەپ ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن قارىدى ياش سەركەردە، ئەتراپتا تۇرغانلار ئۇنىڭغا زەھەر خەندىلىك بىلەن كۈلۈپ قاراپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە شاھزادىنىڭ كالىسىنى ئەكىلىش بىلەنلا مەنسىپى ئۆسۈپ سەركەزدىلەر قاتارىغا ئۆتۈپ قالغان بۇ سويما يېقىندىن بېرى تولىمۇ كۆرەڭلەپ كەتكەنىدى، — تۇمار توغرىسىدا بىزگە ھېچكىم ئەسكەرتىمگەنىدى.

— بىز سەنلەرگە ھەممە ئىشنى ئۇششاق - چۈششىگىچە ئەسكەرتىپ ئولتۇرمىزمۇ؟... سەن مەن ئېيتقان گەپلەردىن تېخى ئېيتىمىغان مەنىلەرنى چۈشىنىشنىڭ كېرەك ئىدىغۇ... جالات! مەن بىلەن سۆز تالاشقان بۇ ھارامتاماقنىڭ زۇۋانغا قىزىق ياغ قۇي!

ئىشنىڭ ئالدىدا بۇتتەك قېتىپ تۇرغان ئىككى جالات دەرھال ھەرىكەتكە كەلدى - دە، سەركەردىنى دارقىراتقىنچە سۈرەپ، ئوردا ئىچىدىكى دائىم پورۇقلاپ ماي قايناپ تۇرىدىغان قازانلار ئېسىلغان ئەدەبلەشخانىسىغا ئېلىپ ماڭدى. ئەسلىدە ياش سەركەردىنىڭ شاھنى بىر تىللىۋالغۇسى، ئۇنىڭ يۈزىگە تۈكۈرگۈسى بار ئىدى، لېكىن شاھنىڭ رەھىمى كېلىپ قالارمىكەن، دېگەن ئۈمىد تەيەنە يالۋۇرۇپ: «ماڭا ئۇۋۇال بولدى، ئۇۋۇال بولدى شاھنىم. دۇنيادىكى ئەڭ رەھىمدىل، ئادالەتلىك شاھ...» دەپ يېلىنغىنىچە، ئىگىسىگە سادىق ئىتتەك سۆزلىنىپ چىقىپ كەتتى.

— ئاپەتنىڭ يىلتىزىنى ۋاقتىدا يولۇپ تاشلاش كېرەك، - دېدى شاھ قالغان سەركەردىلەر بىلەن بولغان سۆھبەتنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بۇ قېتىم مەن بىغەملەر شەھىرىگە كۈچلۈك قوشۇن ئەۋەتمەكچىمەن. بىز ئۇلارنى تېخى ئوردىلىرىنى قۇرۇپ، لەشكەرلىرىنى تەشكىللەپ بولماستىلا يوق قىلايلى. پادشاھنى

بوۋاق ۋاقتىدا ئۇجۇقتۇرايلى!

ئۇزاق مەسلىھەتلىشىشتىن كېيىن، بىخەملەر شەھىرىگە باستۇرۇپ بېرىشنىڭ مۇكەممەل بىر پىلانى تۈزۈپ چىقىلدى. ئارىدىن بىر ئاي كۆتكەندىن كېيىنكى بىر كېچىدە تولۇق قوراللانغان مىڭلاپ لەشكەرلەر شەھەر دەرۋازىسىدىن جىمجىتلا چىقىپ يولغا چۈشتى. ئەمدىلىكتە لەشكەر باشلىقلىرىغا بىخەملەر شەھىرىگە بارىدىغان چوڭ - كىچىك يوللار خېلىلا تونۇش بولۇپ قالغانىدى.

بىخەملەر شەھىرىنىڭ پۇقرالىرى بۇ قېتىم باشلىرىغا يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان بالا - قازادىن پۈتۈنلەي بىخەۋەر ئىدى. شاھ لەشكەرلىرى كۈندۈزى يوشۇرۇنۇپ يېتىپ كېچىسى ئىلگىرىلەيتتى. مۇنداق بولغاندا چۆلىنىڭ دەھشەتلىك ئىسسىقىدىن ساقلانغىلى ۋە يولدا ئۆتۈشۈپ تۇرغان كارۋانلارنىڭ كۆزىگە چېلىقماي خۇپىيانە ئالغا باسقىلى بولاتتى. بىخەملەر شەھىرىدە بولسا ھەر كۈنى ئوخشاشلا قايناق بازار بولاتتى. ئادەملەر ۋاڭ - چۇڭلىشىپ، بىز - بىرىنى قىستاپ، ئىتتىرىشىپ بازارنى قىزىتىشەتتى. دېھقانلار يەر تېرىپ، ئېتىز ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل ئىدى. باغۋەنلەر مېۋىلەرنى ئۈزۈپ بازارغا ئالدىرىشاتتى. ئۆستەڭ بويىدىكى مەيداندا يەنە ھەر كۈنى مەدداھلار جەڭنامىلەرنى سۆزلەيتتى. ئۇسسۇلچىلار پەرۋانىدەك پىرقىراپ، سازەندىلەر بار ۋۇجۇدى بىلەن نەغمە قىلىشەتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يەتمىش ئىككى نەغمە، ئۈچ يۈز ئاتمىش ئاھاڭ، توقسان توققۇز مەرغۇلنى تولۇق بىلىشى بىلەن پەخىرلىنىشەتتى. بالا پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ قۇرۇلماقچى بولغان ئوردا - سارايلرى توغرىسىدىكى ئىشلار ئۇلارنىڭ ئېسىگىمۇ كېلىپ باقمايتتى.

قوشۇن بىخەملەر شەھىرىگە يېقىن بىر يەردىكى قېلىن توغراقلىق ئىچىدە توختاپ، ئوبدان دەم ئالغاندىن كېيىن، بىخەملەر شەھىرىگە كېچىسى بېسىپ كىردى. سۈپۈرگە شۇ كۈنى

ئۆگزىدە ياتقاندى. ياز كۈنلىرى ئۇ ئادەتتە ئۆگزىدە ئۇخلاشنى ياخشى كۆرەتتى. مۇنداق بولغاندا ئەتراپتىن پۈتۈن تەبىئەتنىڭ تىنقى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۈستىدە سانسىز يۇلتۇزلار جىمىرلىشاتتى. سالىقن شامال يۈزىنى سۆيۈپ، قۇلاقلىرىغا نېمىلەرنىدۇر شىۋىرلاپ ئۆتەتتى. بۇ يەردە كىشى ئۆزىنىڭمۇ شۇ ئۇلۇغ تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلاتتى... بۈگۈن سۈپۈرگىنىڭ ئۇزاققىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇ يۇلتۇزلارغا قاراپ ياتقىنىچە يانتاق ئاقساقالنى ئويلىماقتا ئىدى.

يانتاق ئاقساقال ئاق يۈزلۈك، بەستلىك كەلگەن، ئاق ئارىلىغان ساقال - بۇرۇنلىرى ئۆزىگە ياراشقان، كېلىشكەن ئادەم ئىدى. «ئاقساقال» لىق مەرتىۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدە ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ داۋام قىلىپ كېلىۋاتقاندى. ھەر قېتىم سۈپۈرگە يىراق سەپەرلەردىن قايتىپ كەلگەندە سۈپۈرگىنى ئاقساقال ئۆز ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرىپ، سۈپۈرگىنىڭ سەپەر ئۈستىدە كۆرگەن - بىلىگەنلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلايتتى. سۈپۈرگە ياقا يۇرتلاردا كۆرگەن قىزىق ئىشلار، ئۇ يەردىكى شەھەرلەرنىڭ بىر - بىرىدىن ئېگىز سېپىللىرى، سانسىز لەشكەرلەر، ھەشمەتلىك سارايلاردا تۇرۇۋاتقان شاھلار ھەققىدە سۆزلەيتتى ۋە بەزىدە:

— قانداق ئاقساقال، سەنمۇ شەھرىمىزنى سېپىللار ئىچىگە ئېلىش كېرەك، بۇ يەردە لەشكەر قويۇپ، پادىشاھ تۇرغۇزۇش لازىم، دەپ قارىمىسەن؟ — دەپ سورايتتى.

— سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭمۇ توغرا، — دەيتتى ئاقساقال ئويلىنىپ، — بىراق، مۇنچىۋالا چوڭ شەھەرنى ئايلاندۇرۇپ سېپىل ئىچىگە ئېلىش ئۈچۈن خەلققە قانچىلىك ئوشۇقچە ھاشار سېلىشقا توغرا كېلەر؟ ئۇلارنى ھەقسىز ئىشلەشكە كىم مەجبۇر قىلالايدۇ؟

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن پادىشاھنى تۇرغۇزۇش لازىم، — دەيتتى سۈپۈرگە، — خەلقنى پەقەت پادىشاھلا مەجبۇرلىيالايدۇ.

— پادىشاھ ئۈچۈن بىز ئالتۇن تاج - تەخت ياسىشىمىز، ئوردا - سارايلارنى سېلىشىمىز كېرەك. يەنە ئۇنىڭ يۈزلىگەن لەشكەرلىرى بولمىسىمۇ بولماس... قوي، سۈپۈرگە، — دەپ كۈلەتتى ئاقساقال، خەلققە زۇلۇم سېلىپ ئۇنچىۋالا ئوشۇقچە ئىشلارنى قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى، قارا، شەھرىمىزنىڭ پۇقرالىرى ئۇنىڭسىزمۇ بىر ئوبدان ياشاۋاتمامدۇ!

— كىم بىلىدۇ؟ — دەپ ئېتىراز بىلدۈرەتتى سۈپۈرگە، — كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىرەر كۈچلۈك پادىشاھ ياكى بىر قارانىيەتنىڭ بۇ لوقمىغا كۆزى چۈشۈپ...

— نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقىنىڭنى بىلىۋاتىمەن، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلەتتى ئاقساقال، — خۇدانىڭ زېمىنى كەڭرى، ھەممىگە يېتىپ ئاشىدۇ. بۇ چۆللۈكلەرنى بىزدىن كىم تالىشىدۇ دەيسەن؟

ئاقساقال شۇنداق ساددا پىكىر قىلاتتى.

— ناھايىتى ئۇزاق بىر زامانلاردا، — دەپ ھېكايە قىلىپ بەردى بىر كۈنى ئاقساقال سۈپۈرگىگە، — مۇشۇ بىخەملەر شەھىرىنىڭ ئورنى بىر پارچە سازلىق ئىدى، دېيىشىدۇ. بۇ يەردە پەقەت بىرنەچچە بۇلاقتىن بولدۇقلاپ سۇ چىقىپ تۇرىدىكەن. بۇلاقلارنىڭ ئەتراپى قېلىن قۇمۇش ۋە يېكەنلىك ئىكەن، ئاتا - بوۋىلىرىمىز شۇ دەشت - چۆلدە خۇدانىڭ مۆجىزىسى بىلەن بولدۇقلاپ تۇرغان بۇلاقنىڭ ئەتراپىنى ئېچىپ يەر قىلىپ، ئاشلىق تېرىغان. دەل - دەرەخلەرنى تىكپ قۇم - بورانلارنى توسۇغان، دۇنيانىڭ ھەر تەرىپى بىلەن تۇتىشىدىغان يوللارنى ئاچقان. بارا - بارا بۇ يەردە ئادەملەر كۆپىيىپ شەھەر بىنا

بولغانىكەن. مەن دەيمەن، سۈپۈرگە، مۇشۇ قۇملۇقلاردا بوستانلىقلارنى بەرپا قىلغىنىمىزغا ھەركىم بىزگە ئاپىرىن ئېيتار، ھېچكىمنىڭ بىز بىلەن دۈشمەنلەشكۈسى كەلمەس!... ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى سۈپۈرگىنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى بىر ۋەھىمنى سەزگەندەك بولدى - دە، ئورنىدىن تۈردى. يائاللا! قوللىرىغا مەشئەللەرنى تۇتقان سانسىز لەشكەرلەر شەھەر مەيدانىدىن كوچا - كوچىلارغا تارقىلىپ كېتىۋاتاتتى. كىملىرىنىڭدۇر تام تۈۋىدە دۈپۈرلەپ ئۆتكەن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. قايسىبىر يىراق كوچىدىن ۋاڭ - چوڭ كۆتۈرۈلدى، سۈپۈرگە بىردىنلا ئېسىگە كەلدى - دە، تۇتاش كەتكەن ئۆگزىلەر ئۈستىدە يۈگۈرگىنىچە ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ چار سالىدى:

— ھاي خالايمىق، ئۇيقۇڭلارنى ئېچىڭلار!... بىلىڭمىلەر شەھىرىنىڭ بىخەتەر پۇقرالىرى، شەھەرنى دۈشمەن باستى! نېمە بولغانلىقىنى تولۇق ئاڭقىرالماي، دەرۋازىسىدىن ئۇيقۇلۇقلا يۈگۈرەپ چىققان ھەربىر كىشى دۈشمەن لەشكەرلىرىنىڭ قىلىچىغا دۇچ كەلدى. بىردەمدىلا پۈتۈن شەھەرنى داد - بەرياد، قىقاس - چۇقان قاپلىدى. ھەممە ئۆلۈمنىڭ ئۆز بېشىغا كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەنىدى. كىملىرىدۇر تاياق، توقماق - قولغا چىققان نېمىنى ئېلىپ قارشىلىق كۆرسەتتى. كوچىلاردا قۇچاقلاشما جەڭ باشلىنىپ كەتتى. نۇرغۇن مەردلەر، جىگەرلىك يىگىتلەر ياۋ بىلەن ئېلىشىپ قىپقىزىل قان ئىچىدە ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇردى... لەشكەرلەر قايسىبىر قورۇلاردىن تېپىپ چىققان شوتلارنى بايلارنىڭ ئېگىز كۈمۈلەچ تاملرىغا قويۇپ يۇقىرىغا يامشاتتى. كىملىرىنىڭدۇر قويۇلۇپ كەتكەن ئۇلاغلىرى كوچىلاردا تەمتىرەپ يۈرەتتى. سۈپۈرگە ئۆزىنىڭ قايسى ۋاقىتتا، قانداق قىلىپ ئۆگزىدىن يەرگە

چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ قولىدا ئۆتكۈر بىر خەنجەر پارقىراپ تۇراتتى. ئۇ ھېلىلا ئۆگزىدىن بىر لەشكەرنىڭ بېشىغا تاش غۇلاتقان ۋە ئارقىدىن ئۆزى سەكرەپ چۈشۈپ ئۇنىڭ گەجىسىگە مۇشتلاپ تۇرۇپ ئۆلتۈرگەن ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكى خەنجىرىنى سۇغۇرۇۋالغانىدى. ئۇ قاراڭغۇدا مۈشۈكتەك ماربلاپ كېلىپ، تىمىسقىلاپ كېتىپ بارغان لەشكەرنىڭ ئارقىسىدىن خەنجەر ئۇراتتى...

شۇ كېچىدىكى قىرغىنچىلىقتا شەھەر خەلقىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك ھالاك بولدى. ھايات قالغانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ شەھەر سىرتىدىكى توغراقلىق جاڭگاللارغا چىقىپ كەتتى. دۈشمەنمۇ تاياق - توقماق ئاستىدا نۇرغۇن لەشكەرلىرىدىن ئايرىلغانىدى. تىرىك قالغانلىرىنىڭمۇ باش - كۆزى يېرىلغان بولۇپ، ساق قالغانلىرى ئاز ئىدى. ئالڭ يۈرۈشى بىلەن شەھەر ئىچىدە دەھشەتلىك بۇلاڭ - تالاڭ ياشلاندى. سودا دۇكانلىرىنىڭ ئىشىكى چېقىلىپ، تاۋار - دۇردۇن، ئۈنچە - مەرۋايىتلار يەرگە چېچىلدى. قايسىبىر چوڭ سودىگەرنىڭ ئامبارلىرى لاۋۇلىدىغان ئوت ئىچىدە كۆيمەكتە ئىدى. لەشكەرلەر ھەممە يەرگە باش تىقىپ ئەكېتىشكە بولىدىغان ئالتۇن - كۈمۈش، قىممەتلىك بۇيۇملارنى قېدىراتتى ۋە ھەر بىر كىرگەن يېرىدىن باغقا ئوغۇرلۇققا چۈشكەن بالىلاردەك قويۇن - يانچۇقلىرىنى تومپايتىپ، ھىجايغىنچە ئىغاڭلاپ ئارانلا مېڭىپ چىقىشاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىگىسىز قالغان ھويلىلاردىن تۇتۇۋالغان ئات - ئۇلاغ، موزاي - توپاقلارنى يېتىلىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قىممەت باھالىق گىلەم، ئىككى كۆزى لىق مال بىلەن تولغان خۇرجۇنلارنى ئارتىۋالغانىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇلار ئۆتۈۋالغان قىمارۋاز ياكى بىر ئىگىسىز قالغان ئامبارغا چۈشكەن ئوغرىلارنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشايتتى.

لەشكەر باشلىقلىرى تىنچلاندۇرۇش پەرمانى چۈشۈرمەكچى بولۇپ، ئامان قالغان ئاھالىنى بىر يەرگە يىغىشنى بۇيرۇدى. ئۇلار خەلققە: بىغمەلەر شەھىرىنىڭ قۇياشتىن ئۇلۇغ شاھىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەنلىكىنى، پۇقرالارنىڭ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىغا باش ئېگىپ، ياۋاش - يۇمشاقلىق بىلەن ئۆز تىرىكچىلىكىنى قىلسا بولىدىغانلىقىنى جاكارلىماقچىدى. لەشكەرلەر شەھەر مەيدانىغا ئەتراپتىن ئازلا ئادەمنى يىغىپ كېلەلمىدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بالىلىرى بىلەن بولۇپ قېچىشقا ئامالسىز قالغان ئاياللار ۋە جەڭ كېچىسى شەھەر سىرتىدىكى باغلاردا نەغمە - ناۋا، چېكەرمەنچىلىك بىلەن بولۇپ، شەھەردە نېمە ئىش بولغانلىقىدىن خەۋەرسىز قالغان ئادەملەر ئىدى.

بۇ قېتىمقى باستۇرۇشقا باش بولغان ئەڭ چوڭ سەركەردە مەيداندا قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ، ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ ئۇياق - بۇياققا مېڭىپ يۈرەتتى. ئۇ شەھەرنى قولغا كىرگۈزگەن بولسىمۇ، بۇ يەردە نە شاھ ئوردىسى، نە بوۋاق پادىشاھ دېگەننى ئىزدەپ تاپالمىغانىدى. ئۇ ئېتىلىپ كېلىپ ئادەملەرنىڭ كانىيىنى سىقىپ ۋارقىرايتتى.

— ھوي سەن زادى ئۆزۈڭنىڭ پادىشاھىڭنىمۇ تونۇمامسەن؟

ئۇ كىم، نەدە؟

ئۇنىڭ سوئالىغا ھېچكىم جاۋاب بېرەلمىدى...

شۇنىڭ بىلەن لەشكەرلەر خوتۇنلارنىڭ قولىدىكى بالىلارنى بىر - بىرلەپ تارتىۋېلىپ كالىسىنى ئالغىلى تۇردى. نارەسىدىلەرنىڭ ئېچىنىشلىق چىرقىراشلىرى، ئانىلارنىڭ پەريادى پەلەككە كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. قىلىچ ئاستىدا تۇرغان خەلق ئامالسىزلىقتىن تىترەيتتى.

ئون تۆتىنچى باب

قىساس

سۈپۈرگە بىر ئاماللاپ ئارقا يوللار بىلەن شەھەردىن قېچىپ چىقىۋالغانىدى. شۇ تاپتا ئۇ ئېشىكىنى ھەدەپ تېقىمىداپ، ئاچچىقىدا ئۇنىڭغا نېمىلەرنىدۇر دەپ ۋاقىراپ، ئىتتىك كېتىپ باراتتى.

— سەن لەنىتى كېچە مېنى قانچىلىك ئاۋارىچىلىكلەرگە سالغىنىڭنى بىلمەسەن؟ — دەپ ۋارقىرايتتى ئۇ ئېشىكىگە، — شەھەردە قىرغىنچىلىق بولۇۋاتسىمۇ، سەن ئەقىلسىز تېزەك پۇراپ، ئېغىلمۇ — ئېغىل قاتراپ تۇغقانلىرىڭنى يوقلاپ يۈر. بىغمىلەر شەھىرىنىڭ ئېشىكى بولغاندىن كېيىن، ھېچ بولمىغاندا بىر - ئىككى دۈشمەننى بولسىمۇ چىشلەپ تېپىپ يىقىتىشنىڭ كېرەكتى - دە! ... مەن سېنى ئىزدەپ تېپىۋالغۇچە قانچە لەشكەرلەر بىلەن بوغۇشتۇم. قانچىسىدىن دۇمبايەپ جېنىمدىن ئايرىلغىلى ئاسلا قالدىم. سەن ھارامزادە ھەقىچان مەن ئۆلسەم، ئاندىن خالىغانچە قىيغىتىدىغان بولدۇم، دەپ خۇش بولاتتىڭغۇ دەيمەن. ئۇ چاغدا لەشكەرلەر سېنى تۇتۇۋېلىپ، ئۈستۈڭگە بۇلىۋالغان ئولجىلىرىنى بولۇشىغا ئارتىپ، تېخى ئۈستىڭگە ئۆزلىرىمۇ مىنىشىۋېلىپ، بەللىرىڭنى ئوقياننىڭ يايىدەك ئېگىۋەتكەن بولاتتى. قىلغان ياخشىلىقلىرىمنى ئۇنتۇپ، بېشىمغا كۈن كەلگەندە سەن مېنى دۈشمەنلەرگە يالغۇز تاشلاپ قويدۇڭ. شۇ تاپتا پۈتۈن بەدىنىم سىرقىراپ ئاغرىپ تۇرۇپتۇ. ئېسىڭدە

بولسۇن، شۇ قىلغانلىرىڭ ئۈچۈن ئەمدى مەنزىلگە يەتمىگۈچە
 ئۈستۈڭدىن چۈشمەيمەن... توختا، سەن قاياققا قاراپ كېتىۋال-
 تىسەن؟ ئۆتكەن يىلى بارغان قوغۇنلۇقنى، ئۆزۈڭ شاپاق يېگەن
 يەرنى ئەجەپ ئۇنتۇمايدىكەنسەن — ھە؟ بېشىڭنى مانا بۇ تەرەپكە
 - قوياشتىن ئۇلۇغ دەپ ئاتىلىدىغان ھېلىقى قانخور شاھنىڭ
 پايتەختىگە قاراپ يۈر! بىز ئەنە شۇ بالايپەتتەرنى
 تۇغدۇرغۇچىلارنىڭ ئۇۋىسى بولغان سۆرۈن تەلەت شەھەرگە يەنە
 بىر بېرىپ، ئالدىنقى يىلى خان لەشكەرلىرى باغلاپ ئەكەتكەن
 يانتاق ئاقساقالنى ئىزدەيمىز. ۋەيران بولغان يۇرتىمىزنى قايتا
 دەس تۇرغۇزۇش ئۈچۈن ئەلنىڭ ياراملىق بىر بېشى بولۇشى
 كېرەك - دە... ئەلگە باش بولماق ھەقىقەتەن تەس ئوخشايدۇ.
 قارا، بىز بىر بوۋاقنى شاھلىققا كۆرسىتىۋېدۇق، دۈشمەنلەر
 ئۈستىمىزگە باستۇرۇپ كېلىپ يۈزلىگەن نارەسىدىننىڭ
 كاللىسىنى ئېلىپ تاشلىدى. بۇ پەلەك قانداقسىغا چۆگىلىگىلى
 تۇردى - ھە؟! ئەجەب بىز ئۆزىمىزگە پادىشاھ كۆرسەتسەك
 بولمىغۇدەكمۇ؟... يەنىلا يانتاق ئاقساقالنى ئىزدىگىنىمىز
 دۇرۇستەك قىلىدۇ. ئۇ ئۆز شەھرىنىڭ بىخەم پۇقرالىرىنىڭ
 مىجەزىنى ئوبدان بىلىدۇ. ئۇنىڭمۇ بېشىدىن كۆپ ئىشلار ئۆتتى.
 ئەمدى قايتىپ كەلسە شەھەرنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز سېپىللار بىلەن
 قورشىسا، ھەقىقىي پادىشاھ بولالايدىغان كىشىنى بەلكىم ئۇ ئۆزى
 كۆرسىتىپ بېرەر... كىم بىلىدۇ، جاللاتلار بەلكىم ئۇنىڭمۇ
 كاللىسىنى ئېلىپ سېپىل ئۈستىدىكى ياغاچلارغا سانجىپ
 قويغاندۇ... قەدىمىڭنى ئايىماي باس، ئېشىكىم، كېچىكىشىنىڭ
 ئۆزى پۇرسەتنى قولدىن بېرىش بىلەن باراۋەر. ھېچ بولمىغاندا
 بىز يانتاق ئاقساقالنىڭ بالىلىرىنى بولسىمۇ ئۇچرىتارمىز...
 لەشكەرلەرنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالماسلىقى ئۈچۈن
 سۈپۈرگە ئېشىكىنى ئەڭ مەخپىي ۋە خالىي يوللار بىلەن ئېلىپ
 ماڭاتتى. گويا سۈپۈرگىگە يۇرتى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان ئاشۇ

بىر كېچىدە بىردىنلا قېرىلىق يەتكەندەك بېلى مۇكچىيىپ،
پېشانىسىدىكى قورۇقلار تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ كەتكەندى. ئۇ
ئېشىكىگە قاراپ توختىماي سۆزلەيتتى:

— توۋا! — دەيتتى ئۇ قوينىدىن قارا مۇڭگۈز ساپلىق
خەنجەرنى ئېلىپ، ئۇياق - بوياققا ئۆرۈپ قاراپ، — بۇ خەنجەر
مېنىڭ قولۇمغا قاچان، قانداق قىلىپ چۈشۈپ قالغاندۇر؟
... بىلەمسەن، سەن ئارقاننى ئۈزۈپ قېچىپ تۇغقانلىرىڭنى ئىزدەپ
يۈرگەن چېغىڭدا مەن مۇشۇ خەنجەر بىلەن قانچە لەشكەرنىڭ
قارنىنى يېرىپ تاشلىدىم... ياق، مەن بەلكىم ھېچكىمنى
ئۆلتۈرمىگەندىمەن، يۇرتۇمدىمۇ ھېچقانداق ۋەيرانچىلىق
بولمىغاندۇر. چاپخانلارنىڭ ئوچاقلىرىدا يەنە چەينەكلەر
ۋارقىشىپ قايناۋاتقاندا، شەھەر مەيدانىدا يەنە سودىگەرلەر
بازارنى بېشىغا كىيىپ ۋاڭ - چوڭ قىلىشىۋاتقاندا... ئەمەس
بىز نېمىشقا بۇ چۆلدە تەمتىرەپ يۈرمىز؟ سەن مېنى قاياققا
ئەكىتىۋاتىسەن؟...

سۈپۈرگە قانچە كۈن يول ماڭغىنىنى، قانچە ئۆتەڭلەردە
تۈنەپ ئۆتكەنلىكىنى بىلەلمەي قالدى. ئېشىكى ئۇنى ئاخىرى
قۇياشتىن ئۇلۇغ شاھنىڭ پايتەختىگە ئامان - ئېسەن يەتكۈزۈپ
كەلدى. شەھەر دەرۋازىسىدا تۇرغان لەشكەرلەرگە بۇ قېتىم
سۈپۈرگە ئويدان ھەق تۆلىدى. شەھەر سېپىلى تېخىمۇ
ئېگىزلەپ، شاھ سارايلىرى، ئوردا باغلىرى نەچچە ھەسسە
كېڭىيىپ ئىلگىرىكىدىنمۇ ھەشەمەتلىك تۈسكە كىرگەندى...
سۈپۈرگە شەھەرنىڭ ئارقا كوچىلىرىغا ئۆتتى. ئۇ تار كوچىلارنىڭ
بىرىدە كېتىۋېتىپ، ئاقساق كېلىۋاتقان بىر بوۋاينى توختاتتى.
— ئاغا، سېنىڭدىن بىر ئىشنى سوراپ بېقىشنى كۆڭلۈم
تارتىپ قالدى.

— سورا، ئىنىم، — دېدى بوۋاي.
— بىراقچە يىلنىڭ ئالدىدا مەن مۇشۇ يەردە «تامىتېشەر»

لەقەملىك بىر كىشى بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدىم، ئۇنىڭ ھازىر نەدە تۇرىدىغانلىقىنى بىلمەسەن؟

— ئۇنۇڭنى ئۇچۇر! — دېدى بوۋاي ئەتراپىغا قورقۇمسىراپ قاراپ، — سەن ئۇزۇڭ نەدىن كەلگەن ئادەمسەن؟
— مەن يىراق چۆللۈكتىن كەلدىم، ئۇنى بىر يوقلاپ قويماي دېگەن كۆڭلۈم بار ئىدى.

بوۋاي سۈپۈرگىنىڭ ئېشىكى يېنىغا يېقىنلاپ كېلىپ، پۇتىنىڭ ئۈچىدا كۆتۈرۈلۈپ سۈپۈرگىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى: — ئەتراپتا شاھنىڭ جاسۇسلىرى چىۋىنىدىن كۆپ. «تامتېشەر» يوشۇرۇنۇپ يۈرىدۇ. ئۇنىڭ نامىنى تىلغا ئالساڭ بالغا قالسىەن.

— ئەمەس، مەن ئۇنىڭ بىلەن قانداق كۆرۈشەرەن؟
— مۇشۇ يول بىلەن ماڭساڭ كەڭ بىر ئېتىزغا چىقسەن. ئېتىز يوللىرى بىلەن زېرىكمەي ماڭساڭ ئالدىڭغا يوغان بىر تۈپ قارىياغاچ ئۇچرايدۇ. قارىياغاچ تۈۋىدە بىر ئەسكى كەپە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. شۇ يەرگە بېرىپ، كەپىدىكى ساقاللىق كىشىدىن سورا. ئۇ خالىسا «تام تېشەر» نىڭ قەيەردىلىكىنى ساڭا ئېيتىپ بېرىدۇ. خالىمىسا ئېيتمايدۇ. ئۇ چاغدا سەن «تام تېشەر» نى ئىزدەيمىلا قوي.

سۈپۈرگە بوۋاي ئېيتقان كەپىنى ئىزدەپ تاپتى. بۇ يەردە پېشىن بىلەن نامازدىگەر ئارىلىقىدىكى جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. ئېتىزلىقنىڭ كەپە تۇرغان تەرىپىدە بىر ئېرىق سۇ ئېقىپ تۇراتتى. ئەتراپ قۇياش تەپتىدە ئوتتەك قىزىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئېرىق بويىدا ئۆسۈپ تۇرغان يوغان قارىياغاچنىڭ سايىسى سالىق ئىدى. باراقسان قارىياغاچ شاخلىرىدا قاغىلارنىڭ چاڭگىلىرى ئېسىلىپ تۇراتتى. سۈپۈرگە ئېشىكىنى شۇ سالىقنىڭ تارتىپ توختاتتى. دە، كەپىنىڭ ئىشىكىنى ئىتتىردى. ئىشىك ئېچىنىشلىق غىچىلداپ ئېچىلىشى بىلەن سۈپۈرگىنىڭ بۇرنىغا

ئۆتكۈر بىر خۇش پۇراق ئۇرۇلدى. كەپە ئىچى قاراڭغۇ ئىدى.
— نېمە ئادەمسەن؟ — دېدى قاراڭغۇلۇقتىن بىرى.
— مەن جاھانكەزدى سۈيۈرگىمەن، — دېدى سۈپۈرگە.
ئۇنىڭ كۆزى قاراڭغۇلۇققا كۆنۈكتى. دە، كەپىنىڭ بولۇشىدا
تېتىلىپ كەتكەن ئەسكى كۆرىنىشنىڭ ئۈستىدە چىلىم تارتىپ ياتقان
ساقاللىق بىر ئادەمنى كۆردى.

— كىمنى ئىزدەيسەن؟ ئۆزۈڭ قاياقتىن كەلدىڭ؟
— مەن چۆل ئادىمىمەن، «تامتېشەر» نى ئىزدەيمەن.
— «تام تېشەر» نى؟... ئۇنىڭدا نېمە ئىشنىڭ بار ئىدى؟
— بىر چاغدا مەن لەشكەرلەرگە ھەق تۆلەپ ئۇنىڭ ھاياتىنى
قۇتۇلدۇرۇپ قالغانىدىم، ئۇ ماڭا رەھمەت ئېيتىپ:
«خىزمىتىڭگە لازىم بولسام مېنى ئىزدە!» دېگەنىدى.

— ھە، ئېسىمدە، ئېسىمدە! — دەپ مىدىرلاپ كەتتى
ساقاللىق ئادەم، — شۇ چاغدا سەن مېنىڭ جېنىمنى بىر تىللا
بىلەن قۇتۇلدۇرۇپ قالماقچى بولغانىدىڭ، ئۇلار سەندىن ئىككى
تىللا سوراشتى. مەن ھەيرانمەن، سەن بىر تىللانى يەرگە
تاشلىۋىدىڭ، ئۇ ئىككى تىللا بولۇپ ئىككى تەرەپكە دۈمىلاپ
كەتتى. مەن سېنى سېھىرگەر بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ
قالغانىدىم.

سۈپۈرگە كۈلۈپ كەتتى، ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ «تام
تېشەر» ئىكەنلىكىنى تونۇدى.

— سېنى ئالانىڭ ئۆزى قۇتۇلدۇرۇپ قالدى، — دېدى ئۇ،
شۇ چاغدا بىر تىللانىڭ يەرگە چۈشۈپ ئىككى بولۇپ قالغىنىغا
ھازىرغىچە ئۆزۈمۈ ھەيرانمەن.

— شۇنداقمۇ، كارامەتلىك ئالەم! — دېدى تامتېشەر قو
لىدىكى چىلىمنى يەرگە قويۇپ، — خوش، نېمە خىزمىتىڭ بار
ئېيت، مەن ساڭا قەرزدار.

— بىغەملەر شەھىرى مېنىڭ يۇرتۇم، — دېدى سۈپۈرگە، —